

کاستیهای معرفت‌شناسی و روش‌شناسی در مقالات پژوهشی روان‌شناسی در ایران^۱

دکتر حسین لطف‌آبادی^۲

چکیده مقاله

تدوین این مقاله بر اساس مطالعات و یافته‌های یک پژوهش مصوب است که به منظور "بررسی روش‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی" در ایران اجرا شده است. یکی از اهداف این پژوهش بررسی مبانی معرفت‌شناختی و روش‌شناسی پژوهشهایی است که نتایج آنها در مقالات علمی-پژوهشی مجلات روان‌شناسی در ایران انتشار می‌یابد.^۳ در این مقاله، که در پاسخ به هدف مذکور نوشته شده، هفت موضوع زیر مورد بررسی قرار گرفته است:

- ۱- مفهوم مبانی معرفت‌شناسی و روش‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی
- ۲- توضیح مختصر روشهای کمی و کیفی و ترکیبی در پژوهشهای روان‌شناسی
- ۳- اهمیت تحلیل و ارزیابی مقالات علمی در بهبود آموزش روش تحقیق و پژوهش در روان‌شناسی
- ۴- توضیح روش تحلیل محتوا
- ۵- تحلیل محتوای مقالات علمی مجلات روان‌شناسی ایران
- ۶- تفسیر و ارزیابی نمونه‌هایی از تحقیقات روان‌شناسی در ایران با تأکید بر روش‌شناسی پژوهش
- ۷- بحث و نتیجه‌گیری

کلید واژگان: روش‌شناسی پژوهش، فلسفه علم، تحلیل محتوا، مجلات علمی روان‌شناسی در ایران، تفسیر تحقیقات روان‌شناسی، ارزیابی مقالات روان‌شناسی، پژوهشهای روان‌شناسی در ایران

^۱ - این مقاله پاسخ به سؤال پنجم طرح پژوهشی روش‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی در ایران است که در آن طرح به این صورت مطرح شده بود: بنیادهای نظری روش‌شناسی در پژوهشهای روان‌شناسی که در آخرین مقالات علمی-پژوهشی مجلات روان‌شناسی کشور انعکاس یافته است چیست؟

^۲ - استاد روان‌شناسی تربیتی دانشگاه شهید بهشتی

^۳ - نتایج مربوط به یکی دیگر از اهداف این پژوهش (یعنی، بررسی مبانی معرفت‌شناختی و رویکردهای کمی و کیفی در منابع تدریس درس روش تحقیق) در مقاله دیگری، با عنوان "جرد مینوی در روش‌شناسی علمی برای پژوهشهای روان‌شناسی و علوم تربیتی در ایران"، در شماره زمستان ۱۳۸۵ فصلنامه علوم انسانی-اجتماعی انتشار یافته است.

Epistemological and methodological shortages of psychological research articles in Iran

Hossein Lotfabadi (Ph. D.)¹

Abstract

The preparation of this article is based on studies and findings of an officially approved research for the purpose of “Investigating Research Methodology in Psychology” in Iran. One of the aims of this research was the review of epistemological foundations and research methodology, which have their results published in scientific-research-based articles in Psychology Journals in Iran.² This article, which includes the answers for the mentioned purpose includes the review and analysis of the following seven topics:

- 1- The definition of epistemology, and research methodology concepts in psychology
- 2- A brief description of quantitative, qualitative, and mixed research methods in psychology
- 3- The importance of analysis and evaluation of scientific articles for improving the teaching of research methodology and making better researches in psychology
- 4- Description of content analysis research method
- 5- Content analysis of scientific articles in Iranian Psychology Journals
- 6- Explanation and evaluation of samples of psychological researches in Iran with the emphasis on research methodology.
- 7- Discussion and conclusions.

Key Words: Research methodology, Philosophy of science, Transcendent wisdom. Content analysis, Interpretation of psychological research, Evaluation of Psychological articles, and Psychological researches in Iran.

¹ Professor of Educational Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

² The relative results for another of the research goals (which means, reviewing epistemological foundations, and quantitative and qualitative approaches in the teaching resources for research methodology) have been published in another article with the name “transcendent wisdom in research methodology for psychology and educational sciences researches in Iran”. This article can be found in the winter 2006 edition of the Quarterly Journal of Social-Human Sciences, Iran.

مقدمه

تحلیل محتوا^۱ به منظور ارزیابی معرفت‌شناختی و روش‌شناسی^۲ مقالات پژوهشی که در مجلات علمی روان‌شناسی در کشور انتشار می‌یابد می‌تواند با گسترش شناخت علمی دانش‌پژوهان از دستاوردهای پژوهشی، به بهبود کیفیت پژوهشها و تدوین مقالات دقیقتر علمی در حوزه مسائل روان‌شناسی کمک کند. حاصل این تحلیلها در تدریس درس روش تحقیق نیز قابل استفاده است. در این مقاله، که برگرفته از یک پژوهش مصوب با عنوان "بررسی روش‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی" است، همراه با توضیح مختصر مبانی معرفت‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی، توصیف کوتاهی از روشهای کمی و کیفی و ترکیبی در پژوهشهای روان‌شناسی، اهمیت تحلیل و تفسیر و ارزیابی مقالات علمی روان‌شناسی، تحلیل محتوای متن مقالات علمی روان‌شناسی از نظر مبانی معرفت‌شناختی و روش‌شناسی و هدفهای پژوهشی آنها، و چگونگی تفسیر تحقیقات روان‌شناسی، به این سؤال پاسخ داده شده است که: "بنیادهای نظری روش‌شناسی در پژوهشهای روان‌شناسی که در آخرین مقالات علمی - پژوهشی مجلات روان‌شناسی کشور انعکاس یافته است چیست؟"

۱- مفهوم مبانی معرفت‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی

فرض اساسی ما در پژوهشهای روان‌شناسی این است که فهم عمیق روش‌شناسی پژوهش و اجرای تحقیقات واقعاً ثمربخش نیازمند دستیابی به یک ادراک فلسفی روشن، خاصه در فلسفه علم، از مسائل معرفت‌شناسی است. پژوهش نوآورانه در علوم انسانی بدون دانش وسیع و بدون خردمندی و بدون آگاهی از بنیادهای معرفت‌شناسی پژوهش امکان‌پذیر نیست. دانش عینی و فلسفه علم همیشه درهم تنیده و جدایی‌ناپذیر از یکدیگرند و در پژوهشهای روان‌شناسی اگر توجهی جدی به بنیانهای نظری و فلسفه معرفت‌شناسی روان‌شناسی نشود، خلاقیت‌های عمیق و نوآوری در پژوهشها نیز صورت نخواهد گرفت. فهم دقیق و درست فلسفه علم روان‌شناسی، خاصه مبانی معرفت‌شناسی و روش‌شناسی آن به عنوان مبنای اصلی پژوهش در روان‌شناسی، همیشه باید چراغ راهنمای محقق در راه دشوار و پیچیده دستیابی به حقایق علمی باشد (لطف‌آبادی، ۱۳۸۵ ب).

^۱ - content analysis

^۲ - epistemology & methodology

معرفت‌شناسی در روشهای پژوهش نیازمند پاسخ دقیق به این سؤال است که کدام رویکرد فلسفی (مثلاً استقراگرایی و تحصیلی‌نگری، پدیدارشناسی و ساختن‌گرایی، و خردگرایی مینوی علم^۱) به عنوان پشتوانه معرفتی روش تحقیق در نظر گرفته شده است. در واقع رویکرد استقراگرایی که با فلسفه تحصیلی و پساتحصیلی^۲ هماهنگی دارد پشتوانه روشهای پژوهشی کمی‌گرای، رویکرد ساختن‌گرایی که پدیدارشناسی و تفسیرگری^۳ را مورد توجه قرار می‌دهد پشتوانه روشهای پژوهشی کیفی‌نگر، و رویکرد خردگرایی مینوی و علمی که دانش عینی و خردمندی و رهایی‌بخشی و تعالی‌گرایی^۴ را اساس مطالعات خود قرار می‌دهد پشتوانه روشهای پژوهشی اصیل ترکیبی است. استقراگرایی که بر نظریه تجربه‌گرایی فرانسیس بیکن (۱۵۶۴ تا ۱۶۱۶) بنا شده و فلسفه تحصیلی آگوست کنت، فلسفه تحصیلی منطقی حلقه وین، و رویکرد بیژیان^۵ که احتمالات را اساس استقراء قرار می‌دهد، نیز از آن گرفته شده، همگی بر روشهای کمی در پژوهشهای روان‌شناسی تأکید دارند. استقراگرایی نوعی از استدلال درباره آینده بر اساس امور مشاهده‌شده در گذشته است و با مطالعه یک نمونه به تعمیم درباره یک جمعیت می‌پردازد.

از سوی دیگر، ساختن‌گرایی یک رویکرد معرفت‌شناسی است که تمام دانش ما را از نوع "ساخته‌شده" می‌داند نه اینکه الزاماً بازتابی از واقعیتهای بیرونی باشد. به بیان دیگر، دانش (اعم از دانشی که هر امری را دارای ویژگیهای ذاتی می‌داند، دانشی که ناشی از تجربه است، و دانشی که از نوع عقلی‌گرایی کلاسیک است) مشروط به قرارداد و نوع تجربه و ادراک این یا آن فرد یا گروه است. نقطه اشتراک انواع رویکردهای ساختن‌گرایی این است که همه آنها، به‌جای آنکه از واقعیت بیرونی سخنی به میان آورند، بر نسبی‌گرایی و واقعیت در دیدگاه این یا آن فرد تأکید می‌کنند. رویکردهای کیفی پژوهش عموماً بر این نوع از معرفت‌شناسی در پژوهشهای روان‌شناسی استقرار می‌یابند.

نگرش سوم به فلسفه علم این است که ترکیب پویایی از دانش استقرایی، خردگرایی قیاسی-استقرایی قیاسی، و رویکرد مینوی به منظور تعالی‌جویی و رهایی‌بخشی حیات روان‌شناختی آدمی را ایجاد کنیم و پژوهشهای روان‌شناسی را، که عمدتاً از نوع ترکیبی خواهد بود، بر چنین بنایی استوار سازیم. خطاست اگر تصور کنیم که چون بنیادهای فلسفه تحصیلی و تفسیرگری و خردگرایی متفاوت از یکدیگر است، امکان کنار هم نهادن دانش عینی و دانش پدیداری و اندیشه خردمندانه در روشهای پژوهشی روان‌شناسی وجود ندارد. برعکس، اگر علم را به

¹ - Inductive reasoning & positivism; Constructivism (or constructionism) & phenomenology; and Scientific Transcendent Wisdom

² - positivism & post-positivism

³ - phenomenology and interpretationism

⁴ - objective science, wisdom, & transcendent (emancipative) orientation

⁵ - Francis Bacon's empiricism; August Comte's positivism; Vienna Circle's logical-positivism; and Bayesian's approach

صورت طیفی از مراتب ساده و عینی تا کاملاً پیچیده و شهودی در نظر گیریم، ضرورت و حقانیت بهره‌گیری از روشهای ترکیبی در پژوهشهای روان‌شناسی آشکار خواهد شد.

در روشهای ترکیبی که انواع روشهای کمی و کیفی پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد، گاهی سعی می‌شود با بهره‌گیری حاشیه‌ای از پژوهش کمی یا کیفی بر توانمندی تحقیق افزوده شود (که آن را طرحهای ساده^۱ می‌نامند) و در موارد دیگر، کوشش محقق آن است که با استفاده از راهبردهای هر یک از دو رویکرد پژوهشی کمی و کیفی نوع تازه‌ای از پژوهش ترکیبی را به عمل درآورد (که رویکرد آمیخته^۲ نامیده می‌شود). در هر یک از این موارد می‌توان راهبردها (مثلاً نوع جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات) و یا رویکردهای پژوهشی (مثلاً برخی طرحهای کمی و برخی طرحهای کیفی) را با یکدیگر ترکیب کرد. هر یک از این روشها در موارد معینی کاربرد دارد و خردمندی حکم می‌کند که برای پژوهش در مسائل پیچیده‌تر روان‌شناسی و سایر علوم انسانی، ترکیب مناسبی از روشهای پژوهشی را به کار گیریم به گونه‌ای که نقاط قوت هر دو روش را وسیله دستیابی به فهم بهتر از آن مسائل قرار دهیم.

اگر خردمندی را به معنای سنجیده‌ترین و بهترین بهره‌گیری از مجموعه دانش موجود بدانیم، باید گفت که استفاده از روشهای ترکیبی، کاربرد خردمندانه‌تری از روش‌شناسی پژوهش است. روان‌شناسان (از جمله، بالtes و استاودینگر^۳، ۱۹۹۶؛ رزنیك، لوین، و تیزلی^۴، ۱۹۹۱؛ و روگوف^۵، ۱۹۹۰)، خردمندی را توانایی ذهنی هسته‌ای یا شناخت فراگیر از امور می‌دانند. اریک اریکسون (لطف‌آبادی، ۱۳۸۵ الف)، خردمندی را با آخرین مرحله رشد روانی آدمی مربوط کرده و آن را حاصل حل تعارضات و بحرانهای گوناگون در طول زندگی آدمی دانسته است. چنین دریافتی از مفهوم خردمندی است که به ما می‌گوید پژوهش در مسائل روان‌شناسی را که همگی مملو از پیچیدگی و چندجانبه‌گی است نمی‌توان با یک روش ساده مطالعه کرد بلکه باید با استفاده از روشهای ترکیبی به یک دریافت همه‌جانبه از آنها دست‌یابیم. استفاده از روشهای ترکیبی به این دلیل نیز هست که (به نوشته جولیا برانن^۶، ۲۰۰۵) پدیده‌های روان‌شناسی دارای سطوح گوناگونی از پیچیدگی هستند و برای هر سطح از آنها روشهای پژوهشی معینی مناسبتر است و توصیف و تبیین بهتری از آنها را ارائه می‌کند.

تمرکز بر دانش بدون خردمندی که در فلسفه‌های معرفت‌شناختی یک‌جانبه‌نگر، خاصه در فلسفه تحصیلی، شاهد آن هستیم خطر بزرگی است که ممکن است علم را به جای آنکه رهایی‌بخش باشد در راستای اسارت

¹ - single approach designs (SADs)

² - mixed approach designs (MADs)

³ - Baltes & Staudinger

⁴ - Resnick, Levine, & Teasley

⁵ - Rogoff

⁶ - Julia Brannen

وسیعترین گروههای اجتماعی قرار دهد (نیکولاس ماکسول^۱، ۲۰۰۴؛ کارل مک‌نیون^۲، ۲۰۰۵). برخی از محققان، از جمله لیمون مک‌هنری^۳، ۲۰۰۶، با فراتر گذاشته و معتقدند که پیش‌فرضهای متافیزیکی پژوهشهای کمی‌گرای کنونی که صرفاً بر بنیاد تجربه‌گرایی استوار می‌شوند، به کم‌خردی غیرانسانی دامن زده‌اند. به این ترتیب، ما نیازمند تحولی اساسی در هدفها و روشها و معرفت‌شناسی پژوهشهای دانشگاهی هستیم به‌گونه‌ای که نیکی و خردمندی^۴ را با ترکیبی از پژوهشهای کمی و کیفی بیامیزیم و نقش‌رهای بخش بیشتری به تحقیقات روان‌شناسی بدهیم.

۲- توضیح روشهای کمی و کیفی و ترکیبی در پژوهشهای روان‌شناسی

رویکرد کمی نوعی از روش پژوهشی در روان‌شناسی است که محقق تصمیم می‌گیرد در باره چه چیزی مطالعه کند، سوالات مشخص و کاملاً تعریف‌شده‌ای را مشخص می‌کند، اطلاعات کمی را از نمونه تحقیق جمع‌آوری می‌کند، با روشهای آماری به تجزیه و تحلیل این اطلاعات می‌پردازد، و تحقیق خود را به صورتی کاملاً عینی و، به اصطلاح، غیرسوگیرانه اجرا می‌کند (لطف‌آبادی، زیر چاپ).

ویژگیهای عمده پژوهشهای کمی را می‌توان به شرح زیر بازگو کرد:

- ۱- تأکید بر اعداد در جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات؛
 - ۲- تأکید بر جمع‌آوری نمره‌ها برای اندازه‌گیری ویژگیهای جزئی و مشخص افراد و سازمانها؛ و
 - ۳- تأکید بر مقایسه گروهها و رابطه متغیرها و عوامل در مطالعات تجربی و همبستگی و پیمایشی.
- پژوهشهای کمی را معمولاً به سه حوزه توصیفی، ارتباطی (علی-مقایسه‌ای و همبستگی)، و تجربی (حقیقی، شبه‌تجربی، تأثیر عاملی، و تک‌موردی)^۵ تقسیم می‌کنند.

در صد سال قبل و در نیمه اول قرن بیستم ابداع روشهای کمی در پژوهشهای روان‌شناسی آغاز شد و به تدریج، با شکل‌گیری روشهای کیفی پژوهش، در آستانه قرن بیست و یکم دو روش کمی و کیفی پژوهش به موازات یکدیگر جای خود را یافتند و در دو دهه اخیر نیز هر دو روش مورد توجه محققان بوده است. باید اضافه کرد که این دو روش در ترکیب با یکدیگر نیز در پژوهشهای روان‌شناسی به‌کار گرفته شده و از آغاز

¹ - Nickolas Maxwell

² - Clare McNiven

³ - Leemon McHenry

^۴ - در واقع، خردمندی را می‌توانیم ظرفیت تشخیص و اتکاء به امور ارزشمند در زندگی خود و دیگران معرفی کنیم. خردمندی به معنای بهترین بهره‌گیری از مجموعه دانشی است که فرد به آن دسترسی دارد. انسان خردمند ارزشهای انسانی و نیکی را با دانش و فهم و مهارتهای علمی همراه می‌سازد. برای آنکه بتوانیم مشکلات بیشمار روانی بسیاری از انسانهای کنونی را، که در اسارت ستمگری و بی‌رحمی و خشونت و اضطراب و افسردگی هستند، بفهمیم و برطرف کنیم نیازمند چنین خردی هستیم.

⁵ - descriptive, relationship (causal-comparative and correlational), and experimental (true and quasi) methods

قرن جاری میلادی روش ترکیبی کمی و کیفی نیز ظهور کرده و اندک اندک جای خود را در میان محققان باز می‌کند.

رویکرد کیفی نوعی از پژوهش در روان‌شناسی است که محقق، با اتکاء به نظر شرکت‌کنندگان در تحقیق، سؤالات گسترده و کلی را پرسش می‌کند، به جمع‌آوری اطلاعاتی می‌پردازد که عمدتاً از نوع کلامی و متن است، به توصیف و تحلیل این کلمات و متن‌ها می‌پردازد، و تحقیق خود را به صورتی ذهنی و، به اصطلاح، سوگیرانه (که انتظار داریم سوگیری مثبت به سود مصالح انسانی باشد) اجرا می‌کند (همان، زیر چاپ).

به هر حال، ویژگیهای کنونی پژوهشهای کیفی را نیز می‌توان در سه مورد اساسی زیر خلاصه کرد:

۱- تأکید بر شنیدن دیدگاههای شرکت‌کنندگان در پژوهش،

۲- تأکید بر پرسشهای عمومی و باز و جمع‌آوری اطلاعات از همان محلی که مردم در آن زندگی و کار

می‌کنند، و

۳- تأکید بر حمایت از تغییرات و بهبودبخشی زندگی افراد و گروهها.

طرحهای کیفی پژوهشی نیز انواع گوناگونی دارند که مهمترین آنها هشت طرح زیر است: مطالعه موردی، طرحهای روایتی، تئوری زمینه‌ای، روش تاریخی، قوم‌نگاری، پدیدارشناسی، تحقیق در عمل، و تحلیل گفتمان^۱. رویکردهای کمی و کیفی در پژوهشهای روان‌شناسی دارای تفاوت‌های اساسی با یکدیگر هستند و از هر یک می‌توان در موارد پژوهشی معین استفاده کرد. تصمیم‌گیری خردمندانه در به‌کارگیری هر یک از این دو روش را می‌توان با توجه به آنچه در مورد رویکردهای کمی و کیفی گفته شد به‌صورت زیر ارائه کرد (همان، زیر چاپ):

اولاً هر دو رویکرد دارای ارزشهای خاص خود برای شناخت و کشف واقعیت‌های مربوط به روان‌شناسی است.

دوم آنکه، هر دو رویکرد با مطالعه نظام‌یافته پدیده‌های موضوع مطالعه خود در شمار روش‌های علمی به حساب می‌آیند.

سوم آنکه، هر دو رویکرد برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز خود از مشاهده و مصاحبه و مستندسازی استفاده می‌کنند و دارای مشترکات روش‌شناختی علمی هستند.

چهارم آنکه، هر دو رویکرد با طی گام‌های اساسی در فرایند پژوهشی از طرح و کشف مسأله آغاز می‌کنند و به نتیجه‌گیری و تفسیر یافته‌های پژوهشی می‌پردازند و به نوآوری‌های خاص خود دست می‌یابند.

¹ - case study, narrative, grounded theory, historical method, ethnography, phenomenology, action research, and discourse analysis

نکته پنجم آنکه هر یک از دو رویکرد کمی و کیفی در پژوهش از زاویه معینی به پدیده‌های روان‌شناسی می‌نگرند، یعنی رویکرد کمی عمدتاً به شناخت وسیع در سطح متغیرها و رویکرد کیفی به شناخت محدود در عمق پدیده‌ها، می‌پردازد.

نکته ششم آنکه، ما به دلایل محکم و قابل‌اعتنا دست‌نیافته‌ایم که استفاده مکمل از این دو روش در پژوهش‌های روانی- تربیتی را غیرقابل‌جمع بدانیم. برعکس، از آنجا که علم را دارای سطوح و مراتب گوناگون می‌دانیم بر این باوریم که هر روش پژوهشی برای مطالعه سطح و مرتبه معینی از پدیده‌های روان‌شناسی قابل استفاده است و ترکیب این روشها نیز می‌تواند امکان‌ناگرس جامع‌تری به پدیده‌های روانی را فراهم کند.

نکته هفتم و مهمتر از همه، به نظر ما، این است که ترکیب این دو رویکرد، خاصه اگر بر بنیادهای محکمتر فلسفه علم استوار شود، عرصه تازه‌ای از پژوهش‌های علمی در روان‌شناسی را به روی ما خواهد گشود. در واقع نگرش وحدت‌گرای به ترکیب پویای دانش عینی، خردمندی، و تعالی‌گرایی و رهایی‌بخشی در پژوهش‌های روانی- تربیتی است که باید اساس فلسفی این پژوهشها قرار گیرد.

یک روش خردمندانه برای بهبود تحقیقات روان‌شناسی آن است که نقاط قوت یک رویکرد پژوهشی را با نقاط قوت رویکرد دیگر بیامیزیم و نقاط ضعف هر دو رویکرد را خنثی سازیم. استفاده از رویکرد ترکیبی، راه حل مناسبی برای چنین مقصودی است. این روش خردمندانه از این جهت مهم است که هدف دانش روان‌شناسی شناخت پیچیدگی رفتار و تجربه انسان است و با روشهای ساده نمی‌توان این پیچیدگیها را دریافت.

طرح پژوهشی روش ترکیبی^۱، مجموعه‌ای از اقدامات برای جمع‌آوری، تحلیل، و ترکیب اطلاعات کمی و کیفی در یک مطالعه واحد به منظور شناخت دقیق پیچیدگیهای پدیده مورد مطالعه و پاسخگویی به مسائل پژوهش است. این روش، بنا بر نظر بروئر و هانتز^۲ (۱۹۸۹، صفحه ۲۸)، یک رویکرد پژوهشی درست است. مثلاً، از طریق سنجش هر دو دسته یافته‌های یک تحقیق (کمی) و فرایندهای یک تحقیق (کیفی)، می‌توانیم تصویری پیچیده از پدیده‌های روانی ارائه دهیم (میلز و هابرماس^۳، ۱۹۹۷، صفحه ۷). به بیان دیگر، از این طریق ما قادر هستیم، با جمع‌آوری و تلفیق (یا ادغام) انواع متفاوت اطلاعات در مورد یک پدیده معین، پژوهش خود را غنا بخشیم. این بهبودبخشی حاصل ترکیب نقاط قوت یک روش پژوهشی با جوانب محکم روش دیگر و خنثی‌سازی نقاط ضعف آنها است.

^۱ - mixed method research design

^۲ - Brewer and Hunter

^۳ - Miles and Huberman

انواع گوناگونی از روشهای ترکیبی تحقیق در دهه اخیر ارائه شده است که سه طرح مهمتر آن عبارتند از: پژوهش ترکیبی چندجانبه، پژوهش ترکیبی تبیینی، و پژوهش ترکیبی اکتشافی. هدف طرح پژوهشی ترکیبی چندجانبه^۱ این است که به طور همزمان به جمع‌آوری اطلاعات کمی و کیفی و تلفیق آنها می‌پردازیم تا بتوانیم شناخت کاملتری از مسأله پژوهش به دست آوریم. از سوی دیگر، در طرح پژوهشی ترکیبی تبیینی^۲ محقق در ابتدا به جمع‌آوری اطلاعات کمی اقدام می‌کند و سپس با جمع‌آوری اطلاعات کیفی می‌کوشد به تبیین و تشریح دقیق نتایج حاصل از اطلاعات کمی پردازد. روش سوم، طرح پژوهشی ترکیبی اکتشافی^۳ است که محقق ابتدا به جمع‌آوری اطلاعات کیفی می‌پردازد تا وضعیت یک پدیده را کشف کند و سپس با جمع‌آوری اطلاعات کمی به تبیین روابطی پردازد که حاصل یافته‌های اطلاعات کیفی است.

علاوه بر روشهای ترکیبی مذکور، ما می‌توانیم از طرحهای پژوهشی چندروشی^۴ نیز استفاده کنیم. این نوع اخیر وقتی به کار گرفته می‌شود که یک مجموعه از پروژه‌های پژوهشی در ارتباط درونی با یکدیگرند و همگی زیر یک عنوان واحد قرار می‌گیرند ولی ما برای هر مورد روش (یا روشهای) پژوهشی معین را به کار می‌گیریم.

۳- اهمیت تحلیل و تفسیر و ارزیابی مقالات علمی در بهبود آموزش روش تحقیق

و پژوهش در روانشناسی

در دانشگاههای ایران درسی وجود ندارد که تفسیر و ارزیابی و کاربرد تحقیقات روانشناسی (یا علوم تربیتی) را آموزش دهد. این کمبود اساسی از جمله دلایل ضعف کیفیت پژوهشهای روانی-تربیتی است که در این مقاله به بخشی از آنها پرداخته‌ایم. روان‌شناسان در حوزه‌های وسیعی از مسائل انسانی (شامل تشخیص و درمان و مشاوره و آموزش و پژوهش و) فعالیت می‌کنند و اهمیت کار آنان به حدی است که ضعف آموزشهای روش-شناسی و تفسیر و ارزیابی و کاربرد پژوهشهای روانی می‌تواند مخاطرات بزرگی را در اجرای درست این وظایف به همراه بیاورد. واقعیت این است که، با توجه به حیطة وظایف و مسئولیتهایی که دانش روان‌شناسی به‌عهده دارد این رشته، در مقایسه با حوزه‌های مشابه (مثلاً تشخیص و درمان در حوزه پزشکی در ایران)، در وضعیت نامناسبی قرار دارد و نیازمند یک تحول اساسی و همه‌جانبه است. مسائل و مشکلات روانی-تربیتی آدمی، حتی اگر با

¹ - triangulation mixed methods design

² - explanatory mixed methods design

³ - exploratory mixed methods design

⁴ - multimethod research designs

بیشترین اغماض به موضوع بنگریم، دست کم به اندازه مسائل و مشکلات بدنی او هست ولی پیشرفتگی دانشهای روانی - تربیتی، در مقایسه با دانش پزشکی در ایران، در وضعیت بسیار پایین تری است.

دانش پژوهان روان شناسی نیاز به آموزشهایی دارند که، نه تنها روش شناسی پژوهش را به شایستگی فراگیرند بلکه، آنان را به صورت مصرف کنندگان هوشمند یافته های پژوهشی در آورد. برای آنکه دانش پژوهان روان شناسی بتوانند از پژوهشها برای بهبود کارکردهای حرفه ای خود استفاده کنند باید: (۱) بنیادهای نظری پژوهش و معنا و نقش آن در فعالیتهای حرفه ای روان شناسی را بدانند؛ (۲) نقش هر یک از انواع پژوهشهای نظریه پردازی، بنیادی، راهبردی، و کاربردی^۱ در فعالیتهای روان شناسی را توضیح دهند و تبیین کنند؛ (۳) ویژگیهای کلیدی پژوهش و تفاوت آن با سایر انواع بررسیها را تشخیص دهند؛ و (۴) بتوانند نشان دهند که آگاهی از روشها و یافته های پژوهشی چه نتایجی در فعالیتهای حرفه ای روان شناسی دارد.

اجرای پژوهشهای روان شناسی نیازمند برخورداری از یک مجموعه وسیع از آگاهی و دانش درباره فرایندهای پژوهشهای روانی - تربیتی، چگونگی بررسی پیشینه های دست اول و دوم پژوهش، شناخت مبانی و روشهای پژوهشهای کمی (شامل روشهای توصیفی، رابطه ای همبستگی و علی - مقایسه ای، و روشهای تجربی حقیقی و شبه تجربی)، چگونگی تحلیل آماری اطلاعات پژوهشی، شناخت دقیق از پژوهشهای کیفی (شامل طرحهای مطالعه موردی، طرحهای روایتی، تئوری زمینه ای، روش تاریخی، قوم نگاری، پدیدارشناسی، تحقیق در عمل یا اقدام پژوهی، و تحلیل گفتمان)، و شناخت روشهای ترکیبی (شامل طرح پژوهشی ترکیبی چندجانبه، طرح پژوهشی ترکیبی تبیینی، و طرح پژوهشی ترکیبی اکتشافی) است. بدون چنین دانش وسیعی امکان ندارد که بتوان تحلیل و تفسیر و ارزیابی صحیح از گزارشها و مقالات پژوهشی روان شناسی به عمل آورد.

تحلیل و تفسیر و ارزیابی روشهای کمی و کیفی پژوهش در روان شناسی، افزون بر دانش عمومی روش شناسی تحقیق، نیازمند دانش اختصاصی در مورد هر یک از این روشها است (گال، گال، و بورگ^۲، ۱۹۹۹، صفحه ۱۲۰). مثلاً، در مورد روشهای پژوهش کمی باید بتوانیم: (۱) چگونگی سازماندهی و تدوین گزارشهای نمونه وار پژوهش

^۱ - پژوهشها را از نظر هدف و نوع نتایجی که به بار می آورند معمولاً به سه نوع بنیادی، کاربردی، و توسعه ای تقسیم کرده اند. به نظر ما این تقسیم بندی قدیمی که از جامعه شناسی و اقتصاد گرفته شده کارایی لازم را برای روان شناسی و علوم تربیتی ندارد و دربرگیرنده انواع نتایج پژوهشهای این رشته نیست. به همین جهت، ما ترجیح می دهیم چهار نوع پژوهش را از یکدیگر تفکیک کنیم: پژوهشهای نظریه پردازی که به منظور ارائه یک نظریه جدید صورت می گیرد؛ پژوهشهای بنیادی که برای اعتباربخشی یا تعمیم برخی رویکردهای موجود اجرا می شود؛ پژوهشهای کاربردی که برای پیدا کردن راه حل یک مسأله معین روان شناسی صورت می گیرد؛ و پژوهشهای راهبردی که هدف از اجرای آن اثبات یا رد برخی اصول یا قواعد علمی روان شناسی در شرایط خاص محلی است.

کمی را بشناسیم؛^۲ مفهوم و هدف سازه‌ها و متغیرها و فرضیه‌های پژوهشی را بشناسیم و تبیین کنیم؛^۳ سوگیریهای احتمالی در گزینش و بررسی پیشینه‌ها و تأثیر آن بر پژوهشهای کمی را بشناسیم؛^۴ ویژگیهای نمونه‌گیری و خصوصیات جمعیت و نمونه آماری مورد مطالعه را به درستی بشناسیم؛^۵ چگونگی طراحی پژوهش و تهیه ابزارهای پژوهشی و انواع روایی و پایایی اندازه‌گیری را به دقت بشناسیم و تبیین کنیم؛^۶ چگونگی جمع‌آوری اطلاعات و اجرای مشاهده و مصاحبه و پرسشنامه را به درستی انجام دهیم؛ و^۷ بتوانیم تحلیل اطلاعات و تفسیر و تعبیر آنها را که در فرایند پژوهش و در گزارش پژوهشی صورت می‌گیرد به درستی انجام دهیم.

تحلیل و تفسیر و ارزیابی پژوهشهای کیفی با دشواریهای بیشتری همراه است. علت این امر آن است که در تحلیل‌های کیفی، که به مطالعه عمیق میدانی در یک موقعیت معین پدیدارشناختی می‌پردازند، انتظار داریم پژوهشها دارای بنیادهای نظری مستحکم، دارای قدرت کشف معانی و ماهیت پدیده‌های روانی-تربیتی در میان افراد و گروههای گوناگون، و دارای سوگیری مثبت به سود مصالح انسانی باشند، و جنبه‌های رهایی‌بخشی پژوهشهای روانی-تربیتی را نیز در اولویت قرار دهند. در هر صورت، تحلیل و تفسیر و ارزیابی درست همه انواع پژوهشهای کمی و کیفی و ترکیبی در حوزه‌های گوناگون روانی-تربیتی حائز اهمیت اساسی در پیشرفت دانش و یک ضرورت اساسی برای بهبود وضعیت غیررضایت‌بخش تحقیقات روانی-تربیتی کنونی و روش‌شناسی پژوهشی آنها است. یکی از روشهای تحلیل و تفسیر و ارزیابی پژوهشهای روان‌شناسی روش تحلیل محتوا است که در پژوهش مقاله کنونی به کار رفته و آن را در اینجا به اختصار توضیح می‌دهیم.

۴- توضیح روش تحلیل محتوا

روش تحلیل محتوا^۱، که وقتی به بررسی کتابها و مقالات و نوشته‌ها می‌پردازیم تحلیل متن نیز نامیده می‌شود، یک روش‌شناسی استاندارد برای مطالعه محتوای مطالب است. با روش تحلیل محتوا می‌توانیم روشها و محتوا و یافته‌های پژوهشی را به گونه‌ای عینی و منظم استخراج کنیم. همچنین، با استفاده از این روش می‌توانیم حجم قابل-توجهی از اطلاعات درون متن و ساختارها و ویژگیهای آن را به گونه‌ای نظام‌یافته مشخص سازیم. این کار وقتی میسر می‌شود که اطلاعات درون متن را بر اساس یک چارچوب معین مقوله‌بندی کنیم و با مطالعه معنی‌دار متن، محتوای آن را آشکار سازیم. در این روش که معمولاً با ارائه فرضیه و سؤال آغاز می‌شود، اطلاعات به صورت کمی استخراج می‌شوند. در مواردی که به تحلیل زبان گفتاری و مصاحبه می‌پردازیم، روش دیگری را که اساساً از نوع تحلیل‌های کیفی است و تحلیل گفتمان^۲ نامیده می‌شود، استفاده می‌کنیم.

^۱ - content analysis (textual analysis)

^۲ - discourse analysis

سطح بالاتری از روش تحلیل محتوا و تحلیل گفتمان، یک روش ابداعی است که اساساً از نوع پژوهش ترکیبی و دارای پیچیدگی کیفی است و آن را "روش اصیل خلاق"^۱ نامیده‌ایم. این روش به منظور بررسی پدیده‌های کاملاً پیچیده روانی-تربیتی (مثلاً برای پژوهش در مورد مفاهیمی چون سلامت روانی، شوق زندگی، عشق، خردمندی، فضیلت، عدالت‌جویی، زیبایی‌شناسی، روحیه انسانی، و موارد مشابه) طراحی شده است (لطف-آبادی، ۱۳۸۵ب). در این روش پژوهشی، با بررسی عمیق و همه‌جانبه پدیده مرکزی موضوع مطالعه و یکپارچه‌سازی نظری مفاهیم اساسی منابع مورد مطالعه، نظام مفهومی تازه‌ای را که حاوی ویژگیهای سطح بالاتر روان‌شناختی است و در منابع مطالعه وجود دارد کشف می‌کنیم. بنیادهای نظری و فرایند این پژوهش و نوع نمونه‌گیری و جمع‌آوری و تحلیل و تفسیر اطلاعات، یعنی فرایندهای این روش پژوهشی، در سطح پیچیده‌تری از روش تحلیل محتوا و روش تحلیل گفتمان است. به بیان دیگر، نمونه‌گیری تحقیق از نوع هدفمند نظریه‌ای و مفهومی است، جمع‌آوری اطلاعات از مهمترین منابع که غنای اطلاعاتی بیشتری دارند و مفاهیم مذکور را به بهترین وجهی در بر دارند صورت می‌گیرد، و جنبه‌های بخشی و تعالی‌جویی و ترکیب حکمت و خرد و دانش عینی ویژگی اساسی این روش است. بررسی آثار مکتوب و غیرمکتوب برای کشف عمیق و همه‌جانبه مفاهیم اصلی و نظریه مورد مطالعه و تحلیل و تفسیر یافته‌ها نیز در این روش بر پایه فلسفه خردگرایی مینوی و علمی استوار است و، در مقایسه با روشهای پژوهشی تحلیل محتوا (که عمدتاً مربوط به علوم ارتباطات) و تحلیل گفتمان (که اساساً مربوط به علم سیاست است)، کیفیت پژوهشی پیچیده‌تری دارد.

به هر حال، برای اجرای تحلیل محتوا که در پژوهش موضوع این مقاله به کار رفته است، باید متن را به قطعاتی از سطوح مختلف در مقوله‌های گوناگون (شامل موضوعها، جملات، عبارات، و کلمات) تقسیم‌بندی و رمزگذاری کرد و یکی از دو روش اصلی تحلیل مفهومی و یا تحلیل ارتباطی^۲ را مورد استفاده قرار داد. معمولاً تحلیل محتوا را با روش تحلیل مفهومی (یا تحلیل موضوعی) انجام می‌دهند، یعنی با انتخاب یک مفهوم معین و جستجو برای پیدا کردن موارد آشکار و ضمنی آن در متن، کمیت آن مفهوم را اندازه‌گیری می‌کنند. در تحلیل ارتباطی محتوا، تمرکز محقق بر معانی یا رابطه مفاهیم با یکدیگر (نوع این رابطه، شدت رابطه، و جهت رابطه) است و به همین دلیل آن را تحلیل معنایی^۳ نیز نامیده‌اند. (پالم‌کوئیست^۴ و همکاران، ۱۹۹۷).

^۱ - "Creative Authentic Method" for developing in-depth exploration of the central complicated psycho-educational research phenomenon

^۲ - conceptual analysis and relational analysis

^۳ - semantic analysis

^۴ - Palmquist

اجرای تحلیل موضوعی محتوا شامل مراحل زیر است: ۱) تصمیم‌گیری در مورد سطح تحلیل؛ ۲) تعیین تعداد مفاهیمی که باید تحلیل محتوا شوند؛ ۳) تصمیم‌گیری در این مورد که آیا می‌خواهیم وجود یک مفهوم یا فراوانی آن در متن را مطالعه کنیم؛ ۴) تعیین رمزهای مربوط به مفاهیم مورد مطالعه و نحوه رمزگذاری؛ ۵) تعیین چگونگی تشخیص میان مفاهیم و میزان تعمیم هر مفهوم به موارد مشابه؛ ۶) تعیین نحوه رمزگذاری و اجرای آن، شامل رمزگذاری دستی یا رمزگذاری نرم‌افزاری؛ و ۷) تعیین چگونگی تحلیل نتایج از این نظر که تحلیلها از نوع کمی و آماری باشد یا از نوع کیفی و تفسیری. در تحلیلهای آماری می‌توانیم تفاوتها و همبستگیهای میان متغیرهای مورد مطالعه را نیز محاسبه کنیم. ما در پژوهش موضوع این مقاله، با استفاده از روش تحلیل محتوا، به بررسی مقالات چاپ‌شده در آخرین شماره مجلات علمی- پژوهشی در حوزه روان‌شناسی پرداخته‌ایم.

۵- تحلیل محتوای مقالات روان‌شناسی مجلات علمی- پژوهشی ایران

تعداد مجلات علمی روان‌شناسی در ایران، نسبتاً اندک است. از این میان چهارده مجله روان‌شناسی (و علوم تربیتی) دارای درجه علمی- پژوهشی^۱ هستند که از کمیسیون نشریات علمی وزارت علوم و تحقیقات و فناوری

^۱ - اسامی چهارده مجله روان‌شناسی (و علوم تربیتی) که درجه علمی- پژوهشی دارند و تماماً یا بخشی از مقالات آنها مربوط به حوزه روان‌شناسی است، و معتبرترین مجلات در این رشته به حساب می‌آیند، عبارتند از: ۱) فصلنامه اندیشه و رفتار (دانشگاه علوم پزشکی ایران)؛ ۲) فصلنامه مطالعات روان‌شناختی (دانشگاه الزهراء)؛ ۳) مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز؛ ۴) مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد؛ ۵) مجله دانشور روان‌شناسی (دانشگاه شاهد)؛ ۶) مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران؛ ۷) مجله روان‌شناسی (انجمن ایرانی روان‌شناسی)؛ ۸) فصلنامه تازه‌های علوم شناختی (مؤسسه مطالعات علوم شناختی)؛ ۹) مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران (جندی‌شاپور) اهواز؛ ۱۰) فصلنامه پژوهشهای روان‌شناختی (انجمن روان‌شناسی ایران)؛ ۱۱) فصلنامه تازه‌ها و پژوهشهای مشاوره (انجمن مشاوره ایران)؛ ۱۲) فصلنامه نوآوریهای آموزشی (مؤسسه پژوهشی و برنامه‌ریزی درسی و نوآوریهای آموزشی وزارت آموزش و پرورش)؛ ۱۳) فصلنامه تعلیم و تربیت (پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش)؛ و ۱۴) فصلنامه مطالعات برنامه درسی (انجمن مطالعات برنامه درسی ایران).

لازم به ذکر است که اولین شماره فصلنامه روان‌شناسی دانشگاه تبریز (بهار ۸۵) و اولین شماره دوره جدید مجله پژوهشهای تربیتی و روان‌شناختی دانشگاه اصفهان (بهار و تابستان ۸۵) نیز اخیراً به چاپ رسیده است که هنوز مجوز مجلات علمی- پژوهشی را دریافت نکرده‌اند. همچنین مجله پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی (مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی وزارت علوم و تحقیقات و فناوری) که از نوع علمی- پژوهشی است به سبب آنکه فاقد مقالات روان‌شناسی است در شمار مجلات مورد مطالعه این پژوهش نیامده است. ضمناً در نمایه‌های کتابخانه ملی ایران، نام دو مجله علمی- پژوهشی دیگر نیز وجود داشت که ما هر چه بیشتر جستجو کردیم کمترین اثری از این دو مجله در سه سال اخیر منتشر شده باشد نیافتیم. این دو مجله عبارتند از: فصلنامه شناخت: مجله روان‌شناسی و روان‌پزشکی (دانشگاه علوم پزشکی کردستان)؛ و مجله پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت (انجمن ایرانی تعلیم و تربیت). جا دارد این نکته را نیز یادآوری کنیم که توزیع مجلات علمی روان‌شناسی و علوم تربیتی در کشور، روی هم‌رفته، وضعیت اسفباری دارد و دسترسی به این مجلات عموماً مشکل و وقت‌گیر است.

(و یا از وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی) این درجه را دریافت کرده‌اند. ^۱نه مجله دیگر با درجات علمی پایین‌تر (از نوع علمی-ترویجی، علمی-کاربردی، و علمی-تخصصی^۱) نیز در کشور وجود دارد.

در این بخش، تمام مقالات روان‌شناسی که در آخرین شماره چهارده مجله علمی- پژوهشی مذکور به چاپ رسیده (و اسامی این مجلات در پانوشته ارائه شد) مورد بررسی و تحلیل محتوا قرار گرفته است تا ببینیم که:

الف- مبانی معرفت‌شناسی مقالات این مجلات (از نظر اتکاء به فلسفه تحصیلی و پساتحصیلی، فلسفه پدیدارشناسی و تفسیرگری، و سایر انواع فلسفه علم) چیست؟

ب- مبانی روش‌شناختی مقالات این مجلات (از نظر بهره‌گیری از روشهای کمی، روشهای کیفی، و روشهای ترکیبی پژوهش) کدام است؟

ج- هدف‌شناسی پژوهشها، یعنی هدف و نتایج پژوهش هر مقاله (شامل چهار هدف پژوهشی: نظریه‌پردازی، بنیادی، راهبردی، یا کاربردی)، چه وضعیتی دارد.

عنوانهای مقالات روان‌شناسی که در آخرین شماره مجلات علمی- پژوهشی (تا خرداد ماه ۱۳۸۶ که تاریخ تدوین این مقاله است) چاپ شده، در جدولهای شماره ۱ تا ۱۴ ارائه شده است. در این چهارده مجله علمی- پژوهشی روان‌شناسی و علوم تربیتی و مشاوره با ۷۸ مقاله روان‌شناسی روبه‌رو هستیم. از این میان ۷۵ مقاله بر اساس فلسفه تحصیلی، ۲ مقاله بر اساس فلسفه پدیدارشناسی، و یک مقاله بر اساس فلسفه خردگرایی مینوی و علمی تدوین شده است. همچنین، از این ۷۸ مقاله، یک مقاله با روش کیفی، ۲ مقاله با روش ترکیبی، و ۷۵ مقاله با روش کمی‌گرایی تدوین شده است. از نظر هدف پژوهشی یا نوع نتایج مقاله، یک مقاله از نوع نظریه‌پردازی (برای ارائه یک نظریه جدید) است، ۹ مقاله از نوع بنیادی (برای اعتباربخشی یا تعمیم برخی رویکردهای موجود)، ۴ مقاله از نوع کاربردی (برای پیدا کردن راه حل یک مسأله معین روان‌شناسی)، و ۶۴ مقاله دیگر از نوع

معمولاً در دانشگاه‌های پیشرفته جهان، تمام مجلات علمی- پژوهشی همه‌ساله جمع-آوری و صحافی و در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد. اما در دانشگاه‌های ما و در دانشکده‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی فقط تعداد محدود و ناقصی از برخی مجلات تخصصی را می‌توان یافت. حتی در کتابخانه ملی نیز با چنین مشکلی مواجه هستیم و نمونه همه مجلات تخصصی را، که اسامی آنها فهرست شده است، غالباً نمی‌توان یافت.

^۱- اسامی نه مجله علمی- ترویجی، علمی- کاربردی، و علمی- تخصصی مربوط به روان‌شناسی و علوم تربیتی که مورد تأیید وزارت علوم و تحقیقات و فناوری هستند عبارتند از: ۱- مجله علوم روان‌شناختی، ۲- رشد آموزش زبان (وزارت آموزش و پرورش)، ۳- فصلنامه دانش و پژوهش در علوم تربیتی (دانشگاه آزاد واحد خوراسگان) ۴- فصلنامه پژوهشهای تربیتی (دانشگاه آزاد بجنورد)، ۵- پژوهشهای تربیتی (دانشگاه تربیت معلم تهران)، ۶- فصلنامه روان‌شناسی و علوم تربیتی (دانشگاه علامه طباطبایی)، ۷- مجله روان‌شناسی کاربردی دانشگاه شهید بهشتی، ۸- فصلنامه علوم انسانی- اجتماعی حوزه و دانشگاه، و ۹- فصلنامه روان‌شناسی و دین نیز (که از نوع علمی- تخصصی است) و اولین پیش‌شماره آن اخیراً در بهار ۸۶، انتشار یافته است.

پژوهشهای راهبردی (برای اثبات یا رد برخی اصول یا قواعد علمی روان‌شناسی در شرایط خاص محلی) است. به بیان دیگر، فلسفهٔ تحصلی، روش‌شناسی کمی، و پژوهشهای راهبردی که در پی تشخیص وضعیت و رابطه یا تأثیر برخی متغیرها بر یکدیگر هستند بر پژوهشهای روان‌شناسی ایران تسلط دارد و نظریه‌پردازی و تحقیقات ترکیبی اصیل تقریباً جایگاهی ندارد. تحقیقات کاربردی نیز که یک نیاز اساسی در حل مشکلات روان‌شناسی است مورد توجه جدی نیست. این عدم توازن و تعادل، از جمله کاستیهای اساسی پژوهش در روان‌شناسی در ایران است.

نتیجهٔ تحلیل محتوای مقالات روان‌شناسی از آخرین شمارهٔ چهاردهم مجلهٔ علمی-پژوهشی مورد بحث، در جدولهای ۱ تا ۱۴ ملاحظه می‌شود. در اجرای این تحلیلها، هر یک از مقالات توسط نویسندهٔ مقاله (مجری طرح) به دقت مطالعه شده و با روش تحلیل مفهومی (یا تحلیل موضوعی) و انتخاب یک مفهوم معین و جستجو برای پیدا کردن موارد آشکار و ضمنی آن در متن هر مقاله، در مورد وضعیت مسلط معرفت‌شناسی، روش‌شناسی، و هدف‌شناسی (یا نوع نتایج) مقاله تصمیم‌گیری شده است. بر این اساس، در جدولهای مذکور، افزون بر عنوان هر یک از مقالات روان‌شناسی هر مجله و نام نویسندهٔ آن در ستون دوم؛ ویژگیهای معرفت‌شناسی مقالات (از نظر نوع فلسفهٔ پشتیبان مقاله: "تحصلی و پساتحصلی"، "پدیدارشناسی و تفسیری"، و "سایر" انواع فلسفهٔ علم) در ستون سوم؛ ویژگیهای روش‌شناسی مقالات (از نظر استفاده از روشهای "کمی"، "کیفی"، و "ترکیبی" پژوهش) در ستون چهارم؛ و ویژگیهای هدف‌شناسی و نتایج پژوهش (از جهت "نظریه‌پردازی"، "بنیادی"، "راهبردی"، و "کاربردی" بودن، در ستون پنجم خلاصه شده است.

جدول ۱) مقالات روان‌شناسی فصلنامهٔ اندیشه و رفتار (مجلهٔ روانپزشکی و روان‌شناسی بالینی، دانشگاه علوم پزشکی ایران)، سال دوازدهم، شمارهٔ ۴۶، پاییز ۱۳۸۵				
شمارهٔ مقاله	عنوان مقاله	معمولاً روش‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۱	آیا اختلال بیش‌فعالی با کمبود توجه در ویژگیهای بالینی مانیای کودکان و نوجوانان مؤثر است؟ (زهره شهریور و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۲-۱	نقش جنسیت در سبب‌شناسی خانوادگی مبتلایان به اختلال بیش‌فعالی (پریا حبرانی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۳-۱	اختلال وسواسی-اجباری: آیا در مولتیپل اسکلروزیس شایع است؟ (امیر شعبانی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۴-۱	رابطهٔ وسوسهٔ مصرف مواد و سوگیری توجه: مقایسهٔ افراد وابسته به مواد افیونی، مبتلا به عود، و ترک‌کرده (مهدیه رحمانیان و همکاران)	تحصلی	کمی	کاربردی
۵-۱	ارزیابی روایی ابعاد الگوی سه‌بخشی اضطراب و افسردگی (صغری استوار و محمدرضا تقوی)	تحصلی	کمی	راهبردی
۶-۱	اعتباریابی مقیاس اندازه‌گیری نگرش نسبت به سیگار کشیدن (غلامرضا رجیبی)	تحصلی	کمی	راهبردی

۷-۱	تأثیر فعالیتهای موسیقایی بر حافظه و توجه در اسکیزوفرنیا (میترا خلف بیگی و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۸-۱	ویژگیهای شخصیتی، استرس، شیوه‌های مقابله، و نگرشهای مذهبی در افراد اقدام‌کننده به خودکشی (جلال شاکری و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۹-۱	تأثیر تنظیم هیجان بر شادکامی و نشخوار فکری دانشجویان (شیوا رضوان و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۱۰-۱	همبستگی خانوادگی و استقلال عاطفی در دختران فراری از خانه (سیامک سامانی)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۱۱-۱	کیفیت ذهنی خواب جانبازان شیمیایی (عباس تولایی و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۱۲-۱	مقایسه اثربخشی مشاوره حضوری و کتاب‌درمانی به شیوه شناختی در کاهش علائم افسردگی (مهناز جوکار و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۱۳-۱	ارتباط میان منبع کنترل سلامت و رفتار بهداشتی (رمضان حسن زاده و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۱۴-۱	خودسوزی مهمترین روش خودکشی در استان ایلام (محسن رضائیان و غلامرضا شریفی راد)	تحصیلی	کمی	راهبردی

جدول ۲) مقالات روان‌شناسی فصلنامه مطالعات روان‌شناختی (دانشگاه الزهرا)،

دوره ۲، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۲	رابطه بین سبک زندگی و اختلالات روان‌شناختی دبیران دوره متوسطه شهر اصفهان (راضیه پولادفر و احمد احمدی).	تحصیلی	کمی	راهبردی
۲-۲	بررسی عوامل مؤثر در رضامندی مراجعین از خدمات مشاوره‌ای (مینا هادیان و همکاران).	تحصیلی	کمی	کاربردی
۳-۲	بررسی عوامل روان‌شناختی اقدام به خودکشی در دانشجویان ایرانی (علی حسینیان و همکاران).	تحصیلی	کمی	راهبردی
۴-۲	هنجاربایی، پایایی، و روایی مقیاس خوش‌بینی و بررسی رابطه بین خوش‌بینی، خودتسلط‌بایی، و افسردگی در شهر اصفهان (محمدباقر کجیاف و همکاران).	تحصیلی	کمی	راهبردی
۵-۲	بررسی اثربخشی زوج‌درمانی شناختی-رفتاری بر صمیمیت زوجین مراجعه‌کننده به مراکز مشاوره در شهر اصفهان (عذرا اعتمادی و همکاران).	تحصیلی	کمی	راهبردی
۶-۲	رابطه بین هویت دینی و سلامت روان در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی (مریم علیجانی).	تحصیلی	کمی	راهبردی
۷-۲	اثرات درمان نوروسایکولوژی در کارآمدی خواندن دانش‌آموزان یا نارساخوانی تحولی نوع زبان-شناختی (فرشته باعزت و همکاران).	تحصیلی	کمی	راهبردی
۸-۲	پیش‌بینی اختلال دلبستگی کودکان دبستانی بر اساس سبک دلبستگی والدین آنها (مهرانگیز پیوسته‌گر و همکاران).	تحصیلی	کمی	راهبردی
۹-۲	بررسی حافظه آشکار در نوجوانان مضطرب (محمدرضا تقوی و حسین سلیمی).	تحصیلی	کمی	راهبردی

جدول ۳) مقالات روان‌شناسی مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و دوم، شماره چهارم،

زمستان ۱۳۸۴

شماره مقاله	عنوان مقاله	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۳	اثرات جنسیت و رشته تحصیلی بر سبک‌های اسنادی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر اهواز و یافته‌های روان‌سنجی مقیاس (غلامرضا رجبی و منیجه شهنی بیلاق)	تحصلی	کمی	راهبردی
۲-۳	بررسی رابطه خود-مهاری، جمع‌گرایی، و ارزشهای خانوادگی و اجتماعی در گروهی از دانشجویان دانشگاه شیراز (سیامک سامانی و مرتضی لطیفیان)	تحصلی	کمی	راهبردی
۳-۳	بررسی اثربخشی گروه‌درمانی ساختاریافته و آموزش خانواده در کاهش عود بیماران وابسته به مواد شهر اصفهان (حسینعلی محرابی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۴-۳	بررسی رضایت زناشویی والدین کودکان کم‌توان ذهنی و کودکان عادی (احمد به‌پژوه و فریدون رمضانی)	تحصلی	کمی	راهبردی
۵-۳	تأثیر آموزش فراشناختی خواندن با روش یادگیری مشارکتی (CIRC) بر میزان درک مطلب کودکان دیرآموز (سوسن جبّاری)	تحصلی	کمی	راهبردی
۶-۳	پیش‌بینی خلاقیت دانشجویان دانشگاه شیراز با توجه به متغیرهای انگیزش بیرونی، انگیزش درونی، و جنسیت (راضیه شیخ‌الاسلامی و اصغر رضویه)	تحصلی	کمی	راهبردی
۷-۳	هنجاریابی مقیاس اضطراب کودکان (RCMAS) برای دانش‌آموزان مقاطع مختلف تحصیلی در شیراز (محمدرضا تقوی)	تحصلی	کمی	بنیادی
۸-۳	نقش رویدادهای زندگی در سالمندی موفق (عبدالله معتمدی)	تحصلی	کمی	راهبردی

جدول ۴) مقالات روان‌شناسی مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد،

دوره هفتم، شماره دوم، بهمن ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۴	تأثیر روان‌درمانگری گروهی با رویکرد تحلیل رفتار متقابل بر شیوه‌های رویارویی با استرس نوجوانان (فرهنگ فرهنگی و حمیدرضا آقامحمدیان شعرباف).	تحصلی	کمی	راهبردی
۲-۴	بررسی اثربخشی دو رویکرد مشاوره‌ای و روان‌درمانی در کاهش نشانگان افسردگی، اضطراب، و پرخاشگری در میان زنان متقاضی طلاق مراجعه‌کننده به مرکز مشاوره خانواده شهرستان سقز (یوسفعلی عطاری و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۳-۴	بررسی و مقایسه تأثیر شناخت‌درمانگری بک با شناخت‌درمانگری تیزدل و تلفیق آن با نرمشهای یوگا در درمان افسردگی اساسی (علی کیمیایی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۴-۴	بررسی اثربخشی روش درمان کنترل هراس در درمان بیماران مبتلا به اختلال هراس با یا بدون گذر هراسی (اعظم نوفرستی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی

۵-۴	رابطه ویژگیهای شخصیتی با رفتار تیپ A با استفاده از آزمون شخصیت ایزنک (احمد یارمحمدیان)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۶-۴	بررسی وضعیت سبکهای هویت‌یابی و رابطه آن با سلامت عمومی و پایگاه اقتصادی- اجتماعی (علیرضا قربانی و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۷-۴	بررسی میزان اثربخشی زوج‌درمانی گلاسر بر کاهش استرس و افزایش رابطه صمیمانه پس از ضربه ناشی از ادراک خیانت به همسر (کیومرث فرح‌بخش و بهرامعلی قنبری هاشم‌آبادی)	تحصیلی	کمی	کاربردی
۸-۴	بررسی تأثیر دو روش بازسازی شناختی و حساسیت‌زدایی منظم بر کاهش اضطراب ریاضی دانش- آموزان دختر سال سوم راهنمایی استان خوزستان (آیت‌الله کریمی باغملک و غلامحسین عبادی)	تحصیلی	کمی	راهبردی

جدول ۵) مقالات روان‌شناسی مجله دانشور روان‌شناسی (دانشگاه شاهد)،

سال سیزدهم، شماره ۱۶، اردیبهشت ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله	معرف شناسی	روش شناسی	هدف شناسی
۱-۵	استفاده از رویکرد نشر اطلاعات در برنامه‌های پیشگیری از اعتیاد در میان نوجوانان (جلال یونسی و محمدرضا محمدی).	تحصیلی	کمی	کاربردی
۲-۵	پایایی و اعتبار مقیاس سلامت روان (MHI) (محمدعلی بشارت)	تحصیلی	کمی	بنیادی
۳-۵	بررسی رابطه کارآیی خانواده و دینداری با بحران هویت (محمود نجفی و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۴-۵	بررسی ویژگیهای روان‌سنجی "پرسشنامه شخصیتی پنج عاملی نئو" (NEO-FFI) (رسول روشن چسلی و همکاران)	تحصیلی	کمی	بنیادی
۵-۵	ساخت و اعتباریابی فرم کوتاه "مقیاس استرس پلیس ایران" (IPSS-A) به وسیله تحلیل عوامل (علی محمد رضایی)	تحصیلی	کمی	بنیادی
۶-۵	تأثیر آموزش گروهی عزت نفس بر میزان سازگاری اجتماعی دانشجویان (اکرم مظاهری و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۷-۵	ساخت عاملی و ویژگیهای روان‌سنجی "مقیاس بازخورد نسبت به بیماری" (IAS) در نمونه‌های ایرانی (مهديه عطری فرد و همکاران)	تحصیلی	کمی	بنیادی

جدول ۶) مقالات روان‌شناسی مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران،

سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله	معرف شناسی	روش شناسی	هدف شناسی
۱-۶	بررسی تأثیر پیش‌سازماندهنده‌ها در یادگیری دانش‌آموزان (غلامعلی افروز و همکاران). مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.	تحصیلی	کمی	راهبردی

۲-۶	بررسی رابطه سبکهای دلبستگی و ابعاد شخصیت (محمدعلی بشارت و همکاران). مجله روان-شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.	تحصیلی	کمی	راهبردی
۳-۶	خودشناسی انفکاک‌ی و انسجامی: رابطه وجوه خودشناسی با پنج عامل بزرگ شخصیت علیرضا طهماسب و همکاران). مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.	تحصیلی	کمی	راهبردی
۴-۶	تأثیر خانواده‌درمانی با تأکید بر رویکرد شناختی-رفتاری در درمان هراس اجتماعی نوجوانان (مطالعه موردی) (محمد خدایاری فرد و اکرم پرند). مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.	پدیدارشناسی	کیفی	کاربردی
۵-۶	بررسی رابطه سبکهای هویت و تعهد هویت با کیفیت دوستی (اللهه حجازی و سهیلا فرناش). مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.	تحصیلی	کمی	راهبردی
۶-۶	نقش منابع اطلاعات خود-کارآمدی و ویژگیهای میانجی شخصی در خود-کارآمدی و عملکرد ریاضی (محمود کمالی زارع و همکاران). مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.	تحصیلی	کمی	راهبردی

جدول ۷) مقالات روان‌شناسی مجله روان‌شناسی (انجمن ایرانی روان‌شناسی)،

سال دهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۷	رابطه سبک اسناد با عوامل پنجگانه شخصیتی نئو در تعامل با جنس (فرزانه امانی و همکاران).	تحصیلی	کمی	راهبردی
۲-۷	بهبودی درونی از دیدگاه بین فرهنگی (فیروزه غضنفری)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۳-۷	ادراک دلبستگی دوران کودکی و رابطه آن با دلبستگی به خدا در بزرگسالی (فاطمه شهابی‌زاده و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۴-۷	رابطه سبکهای دلبستگی و همسازی زناشویی در دانشجویان (محمدرضا رضازاده و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۵-۷	اثر توجه و علاقه به موضوع درسی بر حافظه آشکار و نهان دانشجویان (علیرضا مهدویان و همکاران)	تحصیلی	کمی	راهبردی
۶-۷	بررسی نقش باورهای انگیزشی بر خلاقیت کودکان (مرتضی لطیفیان و محبوبه البرزی)	تحصیلی	کمی	راهبردی

جدول ۸) مقالات روان‌شناسی فصلنامه تازه‌های علوم شناختی (مؤسسه مطالعات علوم شناختی)، سال هشتم،

شماره ۳۱، پاییز ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۸	نقائص کارکردهای اجرایی در بیماران اسکیزو-وسواسی (فاطمه قدیری و همکاران).	تحصلی	کمی	بنیادی
۲-۸	سوگیری حافظه‌ی ضمنی نسبت به پردازش اطلاعات هیجانی منفی در بیماران مبتلا به اضطراب منتشر، افسردگی اساسی، و افراد بهنجار (علی راستی و محمدرضا تقوی)	تحصلی	کمی	راهبردی
۳-۸	نشانه‌های تصویری القاء‌کننده‌ی ولع مصرف در معتادان تزریق هروئین (حامد اختیاری و همکاران)	پدیدارشناسی	ترکیبی	بنیادی
۴-۸	رابطه‌ی سرعت گفتار مادران و میزان شدت لکنت در کودکان (علی دهقان احمدآباد و همکاران)	تحصلی	کمی	کاربردی
۵-۸	بررسی شیوع اختلال استرس پس از سانحه و علائم آن در بازماندگان زلزله‌ی بم (علی فرهودیان و همکاران)	تحصلی	کمی	کاربردی

جدول ۹) مقالات روان‌شناسی مجله‌ی روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه چمران (جندی‌شاپور) اهواز، سال سیزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۵				
شماره مقاله	عنوان مقاله	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۹	بررسی ویژگی‌های شخصیتی، مهارت‌های اجتماعی، سبک‌های دلبستگی، و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی به عنوان پیش‌بین‌های موفقیت و شکست رابطه‌ی زناشویی در زوج‌های متقاضی طلاق و عادی در اهواز (حسین شکرکن و همکاران)	تحصلی	کمی	بنیادی
۲-۹	بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر سلامت روانی و عزت نفس دانش‌آموزان دختر سال اول مقطع متوسطه (جمال حقیقی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی
۳-۹	بررسی روابط ساده و چندگانه‌ی نگرش مذهبی، خوشبینی، و سبک‌های دلبستگی با رضایت زناشویی در دانشجویان مرد متأهل دانشگاه شهید چمران اهواز (عبدالزهرای نعیمی و حسین شکرکن)	تحصلی	کمی	بنیادی
۴-۹	بررسی تأثیر آموزش جرأت‌ورزی بر مهارت‌های اجتماعی، اضطراب اجتماعی، و ابراز وجود در دانش‌آموزان پسر سال اول مقطع متوسطه (جعفر رحیمی و همکاران)	تحصلی	کمی	راهبردی

جدول ۱۰) مقالات روان‌شناسی فصلنامه‌ی پژوهش‌های روان‌شناختی (انجمن روان‌شناسی ایران)، دوره نهم، شماره ۱ و ۲، تابستان ۱۳۸۵				
شماره مقاله	عنوان مقاله	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی

۱-۱۰	رابطه سبکهای مقابله و اسناد با افسردگی (حسن فرخی و همکاران).	تحصیلی	کئی	راهبردی
۲-۱۰	پرخاشگری آشکار و رابطه‌ای در کودکان دبستانی (سیما شهیم).	تحصیلی	کئی	راهبردی
۳-۱۰	شیوع فرسودگی شغلی در بین معلمان و کارکنان سازمان آموزش و پرورش و رابطه آن با جنسیت، مدرک تحصیلی، مقطع شغلی، و موقعیت جغرافیایی (ملک‌محمد قدیمی مقدم و فوزیه طباطبایی).	تحصیلی	کئی	راهبردی
۴-۱۰	Reliability and validity of the Persian translation of the Weinstein Noise Sensitivity Scale. (ایرج‌علی محمدی و همکاران)	تحصیلی	کئی	بنیادی

جدول ۱۱) مقالات روان‌شناسی فصلنامه تازه‌ها و پژوهشهای مشاوره،
جلد پنجم، شماره ۱۷، بهار ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۱۱	مقایسه اثربخشی دو روش مداخله‌ای تغییر شیوه زندگی و حل مشکل خانوادگی در کاهش ناسازگاری زناشویی (خدابخش احمدی و همکاران).	تحصیلی	کئی	راهبردی
۲-۱۱	بررسی اثربخشی آموزش تلقیح استرس (SIT) در کاهش اختلالات روان‌شناختی (افسردگی، اضطراب، فرسودگی شغلی، نارضایتی شغلی) ناشی از استرس شغلی (کیانوش زهراکار و همکاران).	تحصیلی	کئی	راهبردی
۳-۱۱	بررسی رابطه عاشقانه زوجین ایرانی و رابطه آن با رضایت زناشویی و متغیرهای دموگرافیک (امیر قمرانی و سمانه طباطبایی).	تحصیلی	کئی	راهبردی

جدول ۱۲) مقالات روان‌شناسی فصلنامه نوآوریهای آموزشی (مؤسسه پژوهشی و برنامه‌ریزی درسی و نوآوریهای آموزشی وزارت آموزش و پرورش)، سال پنجم، شماره ۱۵، بهار ۱۳۸۵

شماره مقاله	عنوان مقاله	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
۱-۱۲	خرد مینوی، دانش عینی، و رشدیافتگی شخصیت علمی محقق به عنوان اساس نوآوریهای روانی-تربیتی (حسین لطف‌آبادی و وحیده نوروزی)	خردگرایی علمی	ترکیبی	نظریه-پردازی
۲-۱۲	الگوی رشد خلاقیت و کارایی آن در ایجاد مهارت تدریس خلاق در معلمان ابتدایی (افضل‌السادات حسینی).	تحصیلی	کئی	راهبردی

جدول ۱۳) مقالات روان‌شناسی فصلنامه تعلیم و تربیت (پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش)،

سال بیست و دوم، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۵				
شماره مقاله	عنوان مقاله	معرف شناسی	روش شناسی	هدف شناسی
۱-۱۳	نقش راهبردهای سازماندهی علامت‌گذاری، حاشیه‌نویسی، و خلاصه کردن بر یادگیری مطالب (مریم یوسفی مشهور و علی‌اکبر سیف).	تحصیلی	کمی	راهبردی

جدول ۱۴) مقالات روان‌شناسی فصلنامه مطالعات برنامه‌درسی (انجمن مطالعات برنامه‌درسی ایران)، سال اول، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۵				
شماره مقاله	عنوان مقاله	معرف شناسی	روش شناسی	هدف شناسی
۱-۱۴	کاربرد رویکرد حل مسأله در طراحی و تدوین برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی (نادر سلسبیلی).	تحصیلی	کمی	راهبردی

با توجه به تحلیلهای محتوای مقالات روان‌شناسی که در آخرین شماره چهارده مجله علمی- پژوهشی منتشر شده و در ۱۴ جدول فوق آنها را نشان دادیم می‌توان دانست که:

اولاً، از نظر فلسفه علم پشتوانه پژوهشهای ۷۸ مقاله مذکور، ۷۵ مقاله از نوع فلسفه تحصیلی، ۲ مقاله از نوع فلسفه پدیدارشناسی، و ۱ مقاله از نوع فلسفه متفاوت علم (خردگرایی مینوی و علمی) بوده است. این یافته پژوهشی به روشنی نشان می‌دهد که ۹۶ درصد پژوهشهای مقالات روان‌شناسی مجلات علمی- پژوهشی ایران بر اساس فلسفه استقرارگرایی (از نوع پازیتیویستی یا تحصیلی) صورت گرفته‌اند. لازم به یادآوری است که بجز در یک مقاله از ۷۸ مقاله مورد بحث، در هیچ مورد سخنی از فلسفه علم پشتوانه پژوهش به میان نیامده است و فرض ناآشکار آن بوده است که بحث از فلسفه علم در تحقیقات و مقالات روان‌شناسی، موضوعیت ندارد.

دوم آنکه، از نظر بنیادهای روش‌شناسی پژوهشها در مقالات روان‌شناسی چاپ شده در مجلات علمی- پژوهشی، ۷۵ مقاله از نوع کمی، ۱ مقاله از نوع کیفی، و ۲ مقاله از نوع پژوهشهای ترکیبی هستند. به بیان دیگر، بنیاد روش‌شناسی ۹۶ درصد مقالات روان‌شناسی از نوع کمی‌گرایانه است.

سوم آنکه، از نظر هدف‌شناسی و نتایج پژوهشی، ۶۴ مقاله از نوع راهبردی، ۹ مقاله از نوع بنیادی، ۴ مقاله از نوع کاربردی، و فقط ۱ مقاله از نوع نظریه‌پردازی است. به بیان دیگر، ۸۲ درصد مقالات از نوع راهبردی، ۱۲ درصد از نوع بنیادی، ۵ درصد از نوع کاربردی، و فقط ۱ درصد از نوع نظریه‌پردازی است.

نتایج تحلیل محتوای ۷۸ مقاله روان‌شناسی را که در آخرین شماره چهارده مجله علمی- پژوهشی کشور به چاپ رسیده در جدول ۱۵ خلاصه کرده‌ایم.

جدول ۱۵) خلاصه نتایج تحلیل محتوای معرفت‌شناسی، روش‌شناسی، و هدف‌شناسی مقالات روان‌شناسی										
تحلیل محتوا	بنیادهای معرفت‌شناسی			بنیادهای روش‌شناسی			هدف‌شناسی (نوع طرح پژوهشی مقاله)			
	تحصیلی	پدیدارشناسی	سایر	کمی	کیفی	ترکیبی	نظریه‌پردازی	بنیادی	راهبردی	کاربردی
تعداد	۷۵	۲	۱	۷۵	۱	۲	۱	۹	۶۴	۴
درصد	٪۹۶	٪۳	٪۱	٪۹۶	٪۱	٪۳	٪۱	٪۱۲	٪۸۲	٪۵

چهارمین نتیجه تحلیل محتوای مقالات روان‌شناسی مجلات علمی- پژوهشی کشور آن است که، فرضیه تحقیق ما مبنی بر اینکه "وجه کاملاً غالب در پژوهشهای علمی در حوزه روان‌شناسی، که نتایج آنها در مجلات علمی- پژوهشی روان‌شناسی در ایران منتشر می‌شود، اساساً بر فلسفه تحصیلی و پساتحصیلی (و بسیار به ندرت بر فلسفه پدیدارشناسی و ساختن‌گرایی) مبتنی است و توجهی به بنیادهای نظری فلسفه علم در روش‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی نمی‌شود"، مورد تأیید قرار می‌گیرد. همچنین، در پاسخ به این سؤال پژوهش که "بنیادهای نظری روش‌شناسی در پژوهشهای روان‌شناسی که در آخرین مقالات علمی- پژوهشی مجلات روان‌شناسی کشور انعکاس یافته است چیست؟"، یافته‌های ما نشان می‌دهد که این پژوهشها عمدتاً از نوع کمی‌گرایی است و تحقیقات کیفی و ترکیبی جایگاه قابل‌ذکری در پژوهشهای روان‌شناسی ایران ندارد.

۶- تفسیر و ارزیابی نمونه‌هایی از تحقیقات روان‌شناسی در ایران با تأکید بر

روش‌شناسی پژوهش

در پایان این بخش، با تفسیر و ارزیابی سه مقاله برگزیده روان‌شناسی که در این مجلات چاپ شده و هر کدام متعلق به یکی از سه رویکرد تحصلی، پدیدارشناسی، و خردگرایی مینوی علم است و از نظر روش‌شناسی و هدف تحقیق نیز با یکدیگر متفاوتند، وضعیت کنونی پژوهش‌های روان‌شناسی در ایران را مورد بررسی بیشتر قرار می‌دهیم. مشخصات این سه مقاله در جدول ۱۶ نشان داده شده است.

در مقالات روان‌شناسی که حاصل پژوهش‌های کمی، کیفی، یا ترکیبی هستند، موضوعها و بحث و گفتگوهای فراوانی وجود دارد که نیازمند بررسی است. در یک بررسی اندیشمندان و نقادانه و در تفسیر و ارزیابی مقالات پژوهشی، اولین تکلیف ما این است که ببینیم هر نوع از پژوهش، اعم از کمی و کیفی و ترکیبی، با چه کیفیت و دقتی اجرا و گزارش شده است. وظیفه مهم دیگر آن است که دیدگاه‌های متفاوت در اساسی‌ترین مسائل پژوهشی را در کنار هم قرار دهیم و با بررسی آنها سعی کنیم گفتگوهای علمی بیشتر و بررسی‌های اندیشمندان را ترغیب کنیم تا بهترین دیدگاه‌ها فائق آیند و به دریافتی خردمندان دست‌یابیم. سومین تکلیف آن است که به روشنی دریابیم روشها و اهداف تحقیق و بنیادهای فلسفی علم در هم تنیده‌اند و ما در بررسی و نقد مقالات پژوهشی باید به هر سه جنبه معرفت‌شناختی و روش‌شناسی و هدف‌شناسی پژوهشها توجه کنیم.

می‌دانیم که روان‌شناسان در حال حاضر در زمینه‌های متنوعی کار می‌کنند و مسؤولیتهای گوناگون دارند. اجرای پژوهش و تهیه مقالات علمی یکی از فعالیتهای آنان است. سالانه دهها هزار مقاله پژوهشی از جانب ناشران، مجلات علمی، و سایتهای اینترنتی منتشر می‌شود که مملو از تفاوتها و تعارضهای گوناگون است. این تعارضها از یک سو مربوط به میزان تواناییهای علمی و دیدگاههای محققان در مورد ماهیت دانش است و از سوی دیگر ناشی از روشهای پژوهشی و رویکردهای متفاوت آنان در چگونگی بیان مسأله و طراحی پژوهش و جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات است. بنابراین، ما نیازمند معیارهای دقیق برای ارزیابی روشها و اقدامات پژوهشی در اجرای تحقیقات کمی و کیفی و کیفیت گزارشها و مقالات برگرفته از نتایج این تحقیقات هستیم.

گال و بورگ و گال^۱ (۱۹۹۶) توضیح مناسبی در این مورد ارائه کرده و می‌گویند اگر می‌خواهید عضو مطلعی از جامعه متخصصان روان‌شناسی باشید باید از دانشی که توسط محققان این رشته تولید می‌شود آگاهی پیدا کنید. همچنین، شما باید دریافت خود را از روشهای پژوهشی و مسائل مورد بررسی و عملکردهای کنونی آنان گسترش دهید.

با توجه به آنکه هر گروه از روان‌شناسان دیدگاههای خاص خود را دارند، پژوهشهای آنان نیز رویکردهای متفاوتی را دنبال می‌کند. به همین جهت، بر حسب آنکه این پژوهشها از نوع کمی، کیفی، یا

^۱ - Gall, Borg, & Gall

ترکیبی است، ارزیابی آنها نیز با معیارهای متفاوتی باید صورت گیرد. بسیاری از نویسندگان آثار دانشگاهی روش تحقیق در روان‌شناسی در باره **معیارهای ارزیابی** این رویکردهای پژوهشی مطالبی نوشته‌اند. به عنوان مثال، گال و بورگ و گال (همان، صفحات ۵۱۶ تا ۵۲۴) سؤالاتی را برای ارزیابی هر یک از بخشهای مربوط به گزارش پژوهشهای کمی و کیفی مطرح کرده‌اند. میلر و سالکیند^۱ (۲۰۰۲، صفحات ۱۶ و ۱۷) نیز معیارهایی را برای ارزیابی مطالعات علمی ارائه کرده‌اند. همچنین، گایلز^۲ (۲۰۰۲، صفحات ۲۱۸ تا ۲۲۳) و مورس^۳ (۲۰۰۴، صفحات ۴۹۹ تا ۵۰۳) معیارهایی را برای ارزیابی تحقیقات کیفی تعیین کرده‌اند. کرسول^۴ نیز (۲۰۰۵، صفحات ۲۷۲ تا ۲۷۸) چگونگی ارزیابی گزارشها و مقالاتی را که با استفاده از هر یک از رویکردهای کمی و کیفی نوشته شده نشان داده است.

بحث تفصیلی در مورد تفسیر و ارزیابی مقالات علمی روان‌شناسی در این مختصر نمی‌گنجد. برای اطلاعات بیشتر، خوانندگان محترم را به مطالعه آثاری که ذکر شد ارجاع می‌دهیم. هدف ما در اینجا آن است که با ارائه چکیده سه مقاله برگزیده به ویژگیهای معرفت‌شناسی، روش‌شناسی، و هدف‌شناسی هر مقاله اشاره کنیم.

جدول ۱۶) مشخصات سه مقاله برگزیده برای تفسیر و ارزیابی				
نویسندگان مقاله	عنوان مقاله و محل چاپ آن	معرفت‌شناسی	روش‌شناسی	هدف‌شناسی
جمال حقیقی، محمد موسوی، مهناز مهرابی‌زاده، و کیومرث بشلیده	بررسی تأثیر آموزش مهارتهای زندگی بر سلامت روانی و عزت نفس دانش-آموزان دختر سال اول مقطع متوسطه (مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران (جندی‌شاپور) اهواز، سال سیزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۵، صفحات ۶۱ تا ۷۸)	فلسفه تحصیلی	کمی	راهبردی
محمد خدایاری فرد، و اکرم پرند	تأثیر خانواده‌درمانی با تأکید بر رویکرد شناختی-رفتاری در درمان هراس اجتماعی نوجوانان (مطالعه موردی) (مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵، صفحات ۱۲۳ تا ۱۴۲)	پدیدارشناسی	کیفی	کاربردی
حسین لطف‌آبادی؛ و وحیده نوروزی	خرد مینوی، دانش عینی، و رشدیافتگی شخصیت علمی محقق به عنوان اساس نوآوریهای روانی-تربیتی (فصلنامه نوآوریهای آموزشی (مؤسسه پژوهشی و	فلسفه خردگرایی	ترکیبی	نظریه-پردازی

¹ - Miller & Salkind

² - Giles

³ - Morse

⁴ - Cresswell

		برنامه‌ریزی درسی و نوآوریهای آموزشی وزارت آموزش و پرورش)، سال	مینی و علمی
		پنجم، شماره ۱۵، بهار ۱۳۸۵، صفحات ۴۷ تا ۸۴}	

چکیده مقاله اول:

بررسی تأثیر آموزش مهارتهای زندگی بر سلامت روانی و عزت نفس دانش‌آموزان دختر سال اول مقطع متوسطه. (جمال حقیقی، محمد موسوی، مهناز مهربانی‌زاده، و کیومرث بشلیده)

"پژوهش حاضر به بررسی تأثیر آموزش مهارتهای زندگی بر سلامت روانی و عزت نفس دانش‌آموزان دختر سال اول مقطع متوسطه شهر ایلام می‌پردازد. جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانش‌آموزان دختر سال اول مقطع متوسطه شهر ایلام و نمونه آن را ۶۰ نفر از این دانش‌آموزان که به روش نمونه‌گیری تصادفی چندمرحله‌ای انتخاب شده و در دو گروه آزمایشی و کنترل گمارده شده‌اند، تشکیل می‌دهند. ابزارهای مورد استفاده در این پژوهش عبارتند از پرسشنامه سلامت عمومی گلدبرگ، مقیاس عزت نفس کوپر اسمیت، و راهنمای آموزش مهارتهای زندگی. طرح پژوهشی از نوع طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه است. پس از انتخاب تصادفی گروههای آزمایشی و گواه، ابتدا پیش‌آزمون بر روی هر دو گروه اجرا شد، سپس مداخله آزمایشی (آموزش مهارتهای زندگی) اجرا گردید و پس از اتمام برنامه آموزشی، از هر دو گروه پس‌آزمون به عمل آمد. نتایج این پژوهش نشان داد که آموزش مهارتهای زندگی، موجب افزایش سلامت روانی و عزت نفس دانش‌آموزان دختر گروه آزمایشی در مقایسه با گروه گواه می‌شود."

چکیده مذکور (و اصل مقاله) نشان می‌دهد که بخشهای گوناگون تحقیق (شامل بخش مقدماتی، بخش روش تحقیق، بخش نتایج تحقیق، و بخش بحث نتایج) و ساختار کلی تحقیق با اقداماتی که در یک تحقیق کمی انجام می‌شود تناسب دارد. به بیان دیگر، شاهد هستیم که این پژوهش با تکیه بر هر سه ویژگی تحقیقات کمی (یعنی تأکید بر اعداد در جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات؛ تأکید بر جمع‌آوری نمره‌ها برای اندازه‌گیری ویژگیهای جزئی و مشخص افراد، و تأکید بر رابطه و تأثیر متغیرها و عوامل در یک مطالعه تجربی از نوع پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه) صورت گرفته است. در واقع، فلسفه علم پشتوانه این پژوهش از نوع تحصیلی، روش‌شناسی تحقیق آن از نوع کمی، و هدف تحقیق از نوع راهبردی (یعنی کوشش برای اثبات یا ردّ برخی اصول یا قواعد علمی روان‌شناسی تربیتی در شرایط خاص محلی) است.

چکیده مقاله دوم:

تأثیر خانواده‌درمانی با تأکید بر رویکرد شناختی-رفتاری در درمان هراس اجتماعی نوجوانان: مطالعه موردی. (محمد خدایاری‌فرد و اکرم پرنده)

"هراس اجتماعی یکی از اختلالات اضطرابی است. افراد با هراس اجتماعی از موقعیتهای اجتماعی و صحبت با دیگران می‌ترسند و از حضور در اجتماع پرهیز می‌کنند. این اختلال بر کارکردهای شغلی و تحصیلی افراد مبتلا تأثیر بسیار دارد. یافته‌های پژوهشی نشان داده‌اند که آموزش خانواده در کنار به‌کارگیری روشهای شناختی-رفتاری در درمان هراس اجتماعی مؤثر

است. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر بررسی کارایی خانواده‌درمانی توأم با روشهای شناختی-رفتاری در درمان هراس اجتماعی است. روش پژوهش حاضر مطالعه موردی است. در این مطالعه دو آزمودنی ۱۸ و ۲۰ ساله که با استفاده از مصاحبه بالینی، ملاکهای تشخیصی DSM-IV-TR، و آزمونهای تشخیص مبتلا به هراس اجتماعی تشخیص داده شده بودند شرکت کرده‌اند. نتایج این پژوهش بیانگر نقش خانواده در ایجاد، نگهداری، و در نتیجه، درمان هراس اجتماعی است. نتایج نشان‌دهنده کارایی خانواده‌درمانی با تأکید بر رویکرد شناختی-رفتاری است. همسویی و ناهمسویی یافته‌ها در پایان مورد بحث قرار گرفته است.

مطالعه این مقاله (که از چکیده آن نیز پیداست) نشان می‌دهد که سؤالات و روشهای تحقیق، با باورهای روان‌شناختی و جهت‌گیریهای نظری محققان مذکور تناسب دارد و منعکس‌کننده پدیده‌های اصلی مورد مطالعه آنان است. همچنین، پژوهش محققان بازتاب‌دهنده وضعیت افراد و موقعیتهای مورد مطالعه آنان است و نشان می‌دهد که محققان مسأله پژوهشی خود را در نتیجه بررسی در پیشینه‌های علمی و در نتیجه تجارب شخصی خود به دست آورده‌اند. اقدامات پژوهشی محققان نیز حاکی از کیفی بودن پژوهش است و گزارش آنان با ارائه توصیف کامل وضعیت افراد مورد مطالعه، احساسی را در ما ایجاد می‌کند که حاکی از چگونگی پاسخ آنها به مصاحبه بالینی و نحوه رفتار آنان است. یافته‌های تحقیق نیز تا اندازه‌ای به صورت بحثهای روایتی و نمودهای تصویری ارائه شده است. همچنین، این تحقیق با تأکید بر شنیدن دیدگاههای شرکت‌کنندگان در پژوهش، با تأکید بر پرسشهای عمومی و باز و جمع‌آوری اطلاعات از همان محلی که نمونه‌های پژوهش در آن زندگی و کار می‌کنند، و با تأکید بر حمایت از تغییرات و بهبودبخشی زندگی آنها صورت گرفته است. در مجموع می‌توان گفت که بنیاد معرفت‌شناسی تحقیق از نوع پدیدارشناسی، روش‌شناسی آن از نوع کیفی، و هدف پژوهش از نوع کاربردی و به منظور خانواده‌درمانی و بهبود وضعیت دو آزمودنی مورد مطالعه صورت گرفته است.

چکیده مقاله سوم:

خرد مینوی، دانش عینی، و رشدیافتگی شخصیت علمی محقق به عنوان اساس نوآوریهای روانی-تربیتی. (حسین لطف‌آبادی و وحیده نوروزی)

"در ارتباط با نوآوریهای روانی-تربیتی، مسئله مهمی که در کشور ما تا کنون به آن پرداخته نشده، این است که کدام گروه از متخصصان و دانشمندان روان‌شناسی و علوم تربیتی، با کدام ویژگیهای اساسی در ساختار روان‌شناختی خود، قادر به خلق اندیشه‌های جدید برای نوآوری خواهند بود؟ در این مقاله، بر اساس "فلسفه خردگرایی مینوی و علمی" و با تکیه بر این فرضیه اساسی که خردمندی، دانش گسترده، و شخصیت رشدیافته علمی پژوهشگر، زمینه‌ساز اصلی نوآوری علمی است، کوشش شده است، با روش پژوهشی ترکیبی ابداعی برای شناخت عمیق و همه‌جانبه پدیده‌های مرکزی موضوع مورد مطالعه، که "روش پژوهش اصیل خلاق" نامیده شده، ویژگیهای روان‌شناختی پژوهشگران طرح و بررسی و تحلیل شود و دلالت‌های آن در تحولات و نوآوریهای روانی-تربیتی توضیح داده شود. به عنوان نمونه‌ای در این رویکرد، زمینه‌های نوآوری در آموزش تفکر سالم به دانش‌آموزان با اتکا بر خرد مینوی، دانش عینی فیزیولوژی مغز، روان‌شناسی و آموزش تفکر، و شخصیت

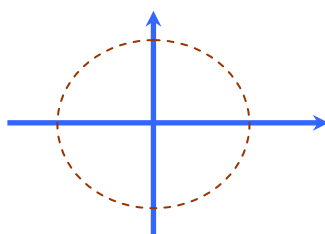
رشد یافته علمی پژوهشگر معرفی شده است. مطالب مقاله در نه فصل بدین شرح آمده است: ۱. بیان مسئله، ۲. نوآوری روانی- تربیتی، ۳. سه بنیاد فلسفی، علمی و شخصیتی در نوآوریهای پژوهشگران، ۴. روش پژوهشی اصیل خلاق برای مطالعه پدیده- های پیچیده روانی- تربیتی، ۵. خرد مینوی، جوهره هویت ملی و دینی ایرانی برای معنی بخشیدن به زندگی، ۶. فلسفه علم و دانش عینی در نوآوری روانی- تربیتی، ۷. آموزش تفکر سالم، نمونه‌ای از کاربرد دانش عینی در نوآوری روانی- تربیتی، ۸. موانع به‌کارگیری دانش عینی در نوآوری روانی- تربیتی، و ۹. مفهوم رشدیافتگی شخصیت علمی.

این مقاله با اتکاء به نوع دیگری از فلسفه علم و روش‌شناسی پژوهش، و به منظور نظریه‌پردازی در پژوهشهای روانی- تربیتی به بررسی کیفیت خلاقیت و نوآوری پرداخته و پژوهشهایی را بیش از همه ثمربخش دانسته است که بر دانش عینی، خردمندی، و بصیرت قلبی استوار باشند و از عشق به حقیقت مایه گیرند. روش مورد استفاده در این پژوهش که از نوع ترکیبی است بر این فرض اساسی مبتنی است که استفاده از روشهای کیفی و ترکیبی برای مطالعه مسائل پیچیده روانی و تربیتی، نتایج ارزشمندتری به بار می‌آورد. هرچه مسائل روانی- تربیتی پیچیدگی بیشتری داشته باشند، دشواری کار پژوهش درباره آنها نیز بیشتر است و باید، به جای روشهای پژوهشی کمی، روشهای پیچیده‌تری برای فهم و پاسخ‌گویی به این گروه از مسائل طراحی شود. مثلاً تاکنون روشی در پژوهشهای روانی- تربیتی، اعم از روش کمی یا کیفی یا ترکیبی، که برای پژوهش در مورد پدیده‌هایی چون "خردمندی"، "حکمت"، "خرد مینوی"، "زیبایی"، "عدالت" و "راستی" طراحی شده باشد، وجود نداشته است. در روش‌شناسی پژوهشهای کمی، این نوع پدیده‌ها را غیرقابل سنجش می‌دانند و در روش‌شناسی پژوهشهای کیفی و ترکیبی نیز تاکنون سخنی از بررسی پدیده‌هایی با این درجه از پیچیدگی به میان نیامده است. برای این منظور، روش پیشنهادی این تحقیق آن بوده است که با طرح سؤالاتی کلی، برجسته‌ترین منابع فلسفی، فرهنگی، ادبی و علمی در موضوع مورد بحث بررسی شود و پاسخهای این منابع به سؤالات کلی مذکور در ترکیب نظری مشخص قرار گیرد.

به ترتیبی که گفته شد، پژوهشهای روان‌شناسی را می‌توان در طیفی از محور تفکر حسی تا تفکر فلسفی و از دانش عینی تا خرد مینوی در نظر گرفت. نمودار زیر بیانگر جایگاه انواع پژوهشهای روانی- تربیتی است (لطف- آبادی و نوروزی، ۱۳۸۵، صفحه ۵۵). در این نمودار، مراتب تفکر، شامل تفکر حسی، عملیاتی، صوری، و فراصوری است. از سوی دیگر، مراتب دانش عینی تا خرد مینوی، درجاتی از علوم ساده و عینی تحصلی تا علوم کاملاً پیچیده و شهودی عرفانی را دربرمی‌گیرد.

مختصات جایگاه انواع پژوهشهای روانی- تربیتی

خرد مینوی

تفکر فلسفی

تفکر حسی

دانش عینی

هر یک از پژوهش‌های روان‌شناسی، می‌تواند جایگاهی در زاویه‌های تقاطع این محورها داشته باشد. مثلاً پژوهش‌های رفتارگرایی مبتنی بر فلسفه تحصّلی، در زاویه سمت چپ و پایین، و پژوهش‌های عرفانی در زاویه سمت راست و بالا قرار می‌گیرند. پژوهش‌های اصیل روانی-تربیتی مبتنی بر فلسفه خردگرایی مینوی و علمی نیز اساساً باید در دایره وسط و در محل تعادل این محورها قرار گیرند و حسب موضوع پدیده مرکزی مورد مطالعه با تمایل کمتر یا بیشتر به این یا آن سوی هر یک از دو طیف متقاطع نمودار سیر کنند. در واقع، میزان پیچیدگی پدیده‌های روانی-تربیتی است که تعیین‌کننده نوع روش پژوهش، اعم از کمی و کیفی و ترکیبی و روش پژوهشی اصیل خلاق، برای مطالعه آن پدیده‌هاست.

بحث و نتیجه‌گیری

دانشگاهها و مراکز پژوهشی و روان‌شناسان کشور ما پژوهش‌های گوناگون در شاخه‌های مختلف روان‌شناسی انجام می‌دهند و این پژوهش‌ها به صورت پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکترا، گزارش‌های پژوهشی، و مقالات علمی انتشار می‌یابد. مطالعه مبانی روش‌شناسی این آثار حائز اهمیت اساسی برای گسترش شناخت علمی و بهبود کیفیت این پژوهش‌ها و گزارش‌ها و مقالات علمی حاصل از آنها است. چنین کاری، تا آنجا که بررسی‌های ما نشان می‌دهد، تا کنون صورت نگرفته است. این مقاله، در بررسی یکی از سؤالات طرح پژوهشی "روش‌شناسی پژوهش‌های روان‌شناسی در ایران"، (یعنی این سؤال که: "بنیادهای نظری روش‌شناسی در پژوهش‌های روان‌شناسی که در آخرین مقالات علمی-پژوهشی مجلات روان‌شناسی کشور انعکاس یافته است چیست؟") به این نتیجه رسیده است که بنیاد معرفت‌شناسی و روش‌شناسی پژوهش‌های روان‌شناسی که در مجلات علمی-پژوهشی به صورت مقاله به چاپ می‌رسد عموماً از نوع فلسفه تحصّلی (پازیتویسم) و با روش کمی‌گرایی است و نتایج این پژوهش‌ها اکثراً از نوع راهبردی به منظور ردّ یا قبول برخی اصول یا قواعد علمی و تعیین نوع رابطه و تأثیرات متغیرها و عوامل روان‌شناختی بر یکدیگر است.

پیش‌فرض نانوشتنه پژوهش‌های موجود آن است که پرداختن به بنیادهای معرفت‌شناسی و روش‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی ضرورتی ندارد و آنچه اکنون در کشور صورت می‌گیرد کاملاً علمی و غیرقابل بحث است. در مقابل این دیدگاه استقرارگرایی، فرض اساسی این مقاله آن است که پژوهش و نوآوری گسترده در روان‌شناسی

وقتی امکان‌پذیر است که بر بنیادهای فلسفه خردگرایی مینوی و علمی بنا شود و با بهره‌گیری از انواع پژوهشهای کمی و کیفی و ترکیبی، دانش عینی را با خردمندی و نگرش تعالی‌جویانه برای بهبود حیات روان‌شناختی آدمی همراه سازد. پدیده‌های روان‌شناسی دارای سطوح و مراتب گوناگونی از پیچیدگی است و برای هر سطح و هر مرتبه‌ای از آنها روشهای پژوهشی معینی مناسبتر است و توصیف و تبیین بهتری از آنها را ارائه می‌کند. اگر بخواهیم دانش روان‌شناسی را صرفاً با پیش‌فرضهای معرفت‌شناسی پژوهشهای کمی‌گرای محدود کنیم، دچار سطحی‌نگری و کم‌خردی خواهیم شد. از آنجا که در حال حاضر، پژوهشهای روان‌شناسی ایران عمدتاً بر دیدگاههای تحصلی و رفتارگرایی مبتنی است، ما نیازمند تحولی اساسی در هدفها و روشها و معرفت‌شناسی پژوهشهای علمی هستیم به‌گونه‌ای که نیکی و خردمندی را با ترکیبی از پژوهشهای کمی و کیفی بیامیزیم و نقش‌رہایی‌بخش بیشتری به تحقیقات روان‌شناسی بدهیم.

یافته‌های ما در پژوهش کنونی حاکی از آن است که از میان ۷۸ مقاله روان‌شناسی که در آخرین شماره تمام مجلات علمی-پژوهشی روان‌شناسی و علوم تربیتی کشور به چاپ رسیده، ۷۵ مقاله بر اساس فلسفه تحصلی، ۲ مقاله بر اساس فلسفه پدیدارشناسی، و یک مقاله بر اساس نوع دیگری از فلسفه علم (یعنی فلسفه خردگرایی مینوی و علمی) تدوین شده است. به بیان دیگر، این یافته پژوهشی به روشنی نشان می‌دهد که ۹۶ درصد پژوهشهای مقالات روان‌شناسی مجلات علمی-پژوهشی ایران بر اساس فلسفه استقرارگرایی (از نوع پازیتویستی یا تحصلی) صورت گرفته‌اند. یافته‌های پژوهشی ما همچنین نشان می‌دهد که بجز در یک مقاله از ۷۸ مقاله مورد بحث، در هیچ مورد سخنی از فلسفه علم پشتوانه پژوهش به میان نیامده است و فرض ناآشکار در تمام این پژوهشها و مقالات آن بوده است که بحث از فلسفه علم در تحقیقات و مقالات روان‌شناسی، موضوعیت ندارد.

همچنین، از این ۷۸ مقاله، یک مقاله با روش کیفی، ۲ مقاله با روش ترکیبی، و ۷۵ مقاله با روش کمی‌گرایی تدوین شده است. از نظر هدف پژوهشی یا نوع نتایج مقالات نیز، یک مقاله از نوع نظریه‌پردازی (برای ارائه یک نظریه جدید) است، ۹ مقاله از نوع بنیادی (برای اعتباربخشی یا تعمیم برخی رویکردهای موجود)، ۴ مقاله از نوع کاربردی (برای پیدا کردن راه حل یک مسأله معین روان‌شناسی)، و ۶۴ مقاله دیگر از نوع پژوهشهای راهبردی (برای اثبات یا رد برخی اصول یا قواعد علمی روان‌شناسی در شرایط خاص محلی) است. این یافته‌های پژوهشی به روشنی نشان می‌دهد که فلسفه تحصلی، روش‌شناسی کمی، و تحقیقات راهبردی بر پژوهشهای روان‌شناسی ایران تسلط دارد و نظریه‌پردازی و تحقیقات ترکیبی و کیفی تقریباً جایگاهی در روان‌شناسی ایران ندارد. تحقیقات کاربردی نیز که یک نیاز اساسی در حل مشکلات روان‌شناسی است مورد توجه جدی نیست. نتیجه مطالعات ما آن است که عدم توازن و وضعیت نامتعادل موجود، از جمله کاستیهای اساسی پژوهشهای روان‌شناسی در ایران است.

یافته پژوهشی اساسی دیگر، که از تحلیل محتوای مقالات روان‌شناسی مجلات علمی-پژوهشی کشور برمی‌آید آن است که، بر خلاف نیاز علمی به پژوهشهای نظریه‌پردازی و تحقیقات کاربردی (که اولی به معنای نوآوری و تولید علم و دومی به معنای حل مسأله در مهمترین نیازهای روان‌شناسی مردم است)، پژوهشها عموماً از نوع راهبردی است که به ندرت می‌توان آنها را در شمار تولید علم واقعی به حساب آورد، و در حل مسائل گوناگون روانی- تربیتی نیز کمک قابل‌ذکری نمی‌کند. به بیان دیگر، پژوهشهای روان‌شناسی در ایران غالباً از نوع تیرهایی است که از کمان دانش‌پژوهان به صورتی غیرهدفمند و متفرق به فضای علمی کشور رها می‌شود و در نقطه‌ای نامعلوم به زمین می‌نشیند که، هرچند برای کسب مدارک تحصیلی کارشناسی ارشد و دکترا و دریافت هزینه‌های پژوهشی و ترفیع و ارتقاء پژوهشگران مناسب است اما، در زمینه تولید علم و در حل معضلات بیشمار روان‌شناسی که گریبانگیر مردم است، سودمندی کافی نخواهد داشت.

فهرست منابع

- احمدی، خدابخش؛ و همکاران (۱۳۸۵). مقایسه اثربخشی دو روش مداخله‌ای تغییر شیوه زندگی و حل مشکل خانوادگی در کاهش ناسازگاری زناشویی. فصلنامه تازه‌ها و پژوهشهای مشاوره، جلد پنجم، شماره ۱۷، بهار ۱۳۸۵.
- اختیاری، حامد؛ و همکاران (۱۳۸۵). نشانه‌های تصویری القاء‌کننده ولع مصرف در معتادان تزریق هروئین. فصلنامه تازه‌های علوم شناختی، سال هشتم، شماره ۳۱، پاییز ۱۳۸۵.
- استوار، صغری؛ و تقوی، محمدرضا (۱۳۸۵). ارزیابی روایی ابعاد الگوی سه‌بخشی اضطراب و افسردگی. فصلنامه اندیشه و رفتار، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- اعتمادی، عذرا؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی اثربخشی زوج‌درمانی شناختی-رفتاری بر صمیمیت زوجین مراجعه‌کننده به مراکز مشاوره در شهر اصفهان. فصلنامه مطالعات روان‌شناختی. دوره دوم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- افروز، غلامعلی؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی تأثیر پیش‌سازماندهنده‌ها در یادگیری دانش‌آموزان. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- امانی، فرزانه؛ و همکاران (۱۳۸۵). رابطه سبک اسناد با عوامل پنجگانه شخصیتی نئو در تعامل با جنس. مجله روان‌شناسی، سال دهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۵.
- باعزت، فرشته؛ و همکاران (۱۳۸۵). اثرات درمان نوروسایکولوژی در کارآمدی خواندن دانش‌آموزان یا نارساخوانی تحولی نوع زبان‌شناختی. فصلنامه مطالعات روان‌شناختی. دوره دوم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- بشارت، محمدعلی؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی رابطه سبکهای دلبستگی و ابعاد شخصیت. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.

- بشارت، محمدعلی (۱۳۸۵). پایایی و اعتبار مقیاس سلامت روان (MHI). مجله دانشور روان‌شناسی، سال سیزدهم، شماره ۱۶، اردیبهشت ۱۳۸۵.
- به‌پژوه، احمد؛ و رضائی، فریدون (۱۳۸۴). بررسی رضایت زناشویی والدین کودکان کم‌توان ذهنی و کودکان عادی. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۴.
- پولادفر، راضیه؛ و احمدی، احمد (۱۳۸۵). رابطه بین سبک زندگی و اختلالات روان‌شناختی دبیران دوره متوسطه شهر اصفهان. فصلنامه مطالعات روان‌شناختی. دوره دوم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- پیوسته‌گر، مهرانگیز؛ و همکاران (۱۳۸۵). پیش‌بینی اختلال دلبستگی کودکان دبستانی بر اساس سبک دلبستگی والدین آنها. فصلنامه مطالعات روان‌شناختی. دوره دوم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- تقوی، محمدرضا (۱۳۸۴). هنجاریابی مقیاس اضطراب کودکان (RCMAS) برای دانش‌آموزان مقاطع مختلف تحصیلی در شیراز. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۴.
- تقوی، محمدرضا؛ و سلیمی، حسین (۱۳۸۵). بررسی حافظه آشکار در نوجوانان مضطرب. فصلنامه مطالعات روان‌شناختی. دوره دوم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- تولایی، عباس؛ و همکاران (۱۳۸۵). کیفیت ذهنی خواب جانبازان شیمیایی. فصلنامه اندیشه و رفتار، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- جباری، سوسن (۱۳۸۴). تأثیر آموزش فراشناختی خواندن با روش یادگیری مشارکتی (CIRC) بر میزان درک مطلب کودکان دیرآموز. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۴.
- جوکار، مهناز؛ و همکاران (۱۳۸۵). مقایسه اثربخشی مشاوره حضوری و کتاب‌درمانی به شیوه شناختی در کاهش علائم افسردگی. فصلنامه اندیشه و رفتار، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- حبرانی، پریا؛ و همکاران (۱۳۸۵). نقش جنسیت در سبب‌شناسی خانوادگی مبتلایان به اختلال بیش‌فعالی. فصلنامه اندیشه و رفتار، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- حجازی، الهه؛ و فرتاش، سهیلا (۱۳۸۵). بررسی رابطه سبک‌های هویت و تعهد هویت با کیفیت دوستی. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- حسن‌زاده، رمضان؛ و همکاران (۱۳۸۵). ارتباط میان منبع کنترل سلامت و رفتار بهداشتی. فصلنامه اندیشه و رفتار، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- حسینی، افضل‌السادات (۱۳۸۵). الگوی رشد خلاقیت و کارایی آن در ایجاد مهارت تدریس خلاق در معلمان ابتدایی. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال پنجم، شماره ۱۵، بهار ۱۳۸۵.
- حسینیان، علی؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی عوامل روان‌شناختی اقدام به خودکشی در دانشجویان ایرانی. فصلنامه مطالعات روان‌شناختی. دوره دوم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- حقیقی، جمال؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر سلامت روانی و عزت نفس دانش‌آموزان دختر سال اول مقطع متوسطه. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران (جندی‌شاپور) اهواز، سال سیزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۵.

- خدایاری فرد، محمد؛ و پرند، اکرم (۱۳۸۵). تأثیر خانواده‌درمانی با تأکید بر رویکرد شناختی-رفتاری در درمان هراس اجتماعی نوجوانان (مطالعه موردی). *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران*، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- خلف‌بیگی، میترا؛ و همکاران (۱۳۸۵). تأثیر فعالیتهای موسیقایی بر حافظه و توجه در اسکیزوفرنیا. *فصلنامه اندیشه و رفتار*، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- دهقان احمدآباد، علی؛ و همکاران (۱۳۸۵). رابطه سرعت گفتار مادران و میزان شدت لکنت در کودکان. *فصلنامه تازه‌های علوم شناختی*، سال هشتم، شماره ۳۱، پاییز ۱۳۸۵.
- راستی، علی؛ و تقوی، محمدرضا (۱۳۸۵). سوگیری حافظه‌ضمنی نسبت به پردازش اطلاعات هیجانی منفی در بیماران مبتلا به اضطراب منتشر، افسردگی اساسی، و افراد بهنجار. *فصلنامه تازه‌های علوم شناختی*، سال هشتم، شماره ۳۱، پاییز ۱۳۸۵.
- رجبی، غلامرضا؛ و شهنی ییلاق، منیجه (۱۳۸۴). اثرات جنسیت و رشته تحصیلی بر سبکهای اسنادی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر اهواز و یافته‌های روان‌سنجی مقیاس. *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*، دوره بیست و دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۴.
- رجبی، غلامرضا (۱۳۸۵). اعتباریابی مقیاس اندازه‌گیری نگرش نسبت به سیگار کشیدن. *فصلنامه اندیشه و رفتار*، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- رحمانیان، مهدیه؛ و همکاران (۱۳۸۵). رابطه وسوسه مصرف مواد و سوگیری توجه: مقایسه افراد وابسته به مواد افیونی، مبتلا به عود، و ترک‌کرده. *فصلنامه اندیشه و رفتار*، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- رحیمی، جعفر؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی تأثیر آموزش جرأت‌ورزی بر مهارتهای اجتماعی، اضطراب اجتماعی، و ابراز وجود در دانش‌آموزان پسر سال اول مقطع متوسطه. *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران (جندی‌شاپور) اهواز*، سال سیزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۵.
- رضازاده، محمدرضا؛ و همکاران (۱۳۸۵). رابطه سبکهای دلبستگی و همسازی زناشویی در دانشجویان. *مجله روان‌شناسی*، سال دهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۵.
- رضایی، علی محمد (۱۳۸۵). ساخت و اعتباریابی فرم کوتاه "مقیاس استرس پلیس ایران" (IPSS-A) به وسیله تحلیل عوامل. *مجله دانشور روان‌شناسی*، سال سیزدهم، شماره ۱۶، اردیبهشت ۱۳۸۵.
- رضایان، محسن؛ و شریفی راد، غلامرضا (۱۳۸۵). خودسوزی مهمترین روش خودکشی در استان ایلام. *فصلنامه اندیشه و رفتار*، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- رضوان، شیوا؛ و همکاران (۱۳۸۵). تأثیر تنظیم هیجان بر شادکامی و نشخوار فکری دانشجویان. *فصلنامه اندیشه و رفتار*، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- روشن چلسی، رسول؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی ویژگیهای روان‌سنجی "پرسشنامه شخصیتی پنج عاملی نئو" (NEO-FFI). *مجله دانشور روان‌شناسی*، سال سیزدهم، شماره ۱۶، اردیبهشت ۱۳۸۵.
- زهراکار، کیانوش؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی اثربخشی آموزش تلقیح استرس (SIT) در کاهش اختلالات روان‌شناختی (افسردگی، اضطراب، فرسودگی شغلی، ناراضی‌ت شغلی) ناشی از استرس شغلی. *فصلنامه تازه‌ها و پژوهشهای مشاوره*، جلد پنجم، شماره ۱۷، بهار ۱۳۸۵.

- سامانی، سیامک (۱۳۸۵). همبستگی خانوادگی و استقلال عاطفی در دختران فراری از خانه. فصلنامه اندیشه و رفتار، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- سامانی، سیامک؛ و لطیفیان، مرتضی (۱۳۸۴). بررسی رابطه خود-مهاری، جمع‌گرایی، و ارزشهای خانوادگی و اجتماعی در گروهی از دانشجویان دانشگاه شیراز. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۴.
- سلبیلی، نادر (۱۳۸۵). کاربرد رویکرد حل مسئله در طراحی و تدوین برنامه درسی مطالعات اجتماعی. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، سال اول، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۵.
- شاکری، جلال؛ و همکاران (۱۳۸۵). ویژگیهای شخصیتی، استرس، شیوه‌های مقابله، و نگرشهای مذهبی در افراد اقدام‌کننده به خودکشی. فصلنامه اندیشه و رفتار، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- شعبانی، امیر؛ و همکاران (۱۳۸۵). اختلال وسواسی-اجباری: آیا در مولتیپل اسکلروزیس شایع است؟ فصلنامه اندیشه و رفتار، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- شکرکن، حسین؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی ویژگیهای شخصیتی، مهارتهای اجتماعی، سبکهای دل بستگی، و ویژگیهای جمعیت-شناختی به عنوان پیش‌بینی موفقیت و شکست رابطه زناشویی در زوجهای متقاضی طلاق و عادی در اهواز. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران (جندی شاپور) اهواز، سال سیزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۵.
- شهابی‌زاده، فاطمه؛ و همکاران (۱۳۸۵). ادراک دل بستگی دوران کودکی و رابطه آن با دل بستگی به خدا در بزرگسالی. مجله روان-شناسی، سال دهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۵.
- شهبوری، زهرا؛ و همکاران (۱۳۸۵). آیا اختلال بیش‌فعالی با کمبود توجه در ویژگیهای بالینی مانعای کودکان و نوجوانان مؤثر است؟ فصلنامه اندیشه و رفتار، سال دوازدهم، شماره ۴۶، پاییز ۱۳۸۵.
- شهم، سیما (۱۳۸۵). پرخاشگری آشکار و رابطه‌ای در کودکان دبستانی. فصلنامه پژوهشهای روان‌شناختی، دوره نهم، شماره ۱ و ۲، تابستان ۱۳۸۵.
- شیخ‌الاسلامی، راضیه؛ و رضویه، اصغر (۱۳۸۴). پیش‌بینی خلاقیت دانشجویان دانشگاه شیراز با توجه به متغیرهای انگیزش بیرونی، انگیزش درونی، و جنسیت. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۴.
- طهماسب، علیرضا؛ و همکاران (۱۳۸۵). خودشناسی انفکاک‌ی و انسجامی: رابطه وجوه خودشناسی با پنج عامل بزرگ شخصیت. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- عطاری، یوسفعلی؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی اثربخشی دو رویکرد مشاوره‌ای و روان‌درمانی در کاهش نشانگان افسردگی، اضطراب، و پرخاشگری در میان زنان متقاضی طلاق مراجعه‌کننده به مرکز مشاوره خانواده شهرستان سقز. مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد، دوره هفتم، شماره دوم، بهمن ۱۳۸۵.
- عطری فرد، مهدیه؛ و همکاران (۱۳۸۵). ساخت عاملی و ویژگیهای روان‌سنجی "مقیاس بازخورد نسبت به بیماری" (IAS) در نمونه‌های ایرانی. مجله دانشور روان‌شناسی، سال سیزدهم، شماره ۱۶، اردیبهشت ۱۳۸۵.
- علیجانی، مریم (۱۳۸۵). رابطه بین هویت دینی و سلامت روان در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی. فصلنامه مطالعات روان‌شناختی. دوره دوم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.

- فرح‌بخش، کیومرث؛ و قنبری هاشم‌آبادی، بهرام‌علی (۱۳۸۵). بررسی میزان اثربخشی زوج‌درمانی گلاسر بر کاهش استرس و افزایش رابطه صمیمانه پس از ضربه ناشی از ادراک خیانت به همسر. *مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد*، دوره هفتم، شماره دوم، بهمن ۱۳۸۵.
- فرخی، حسن؛ و همکاران (۱۳۸۵). رابطه سبکهای مقابله و اسناد با افسردگی. *فصلنامه پژوهشهای روان‌شناختی*، دوره نهم، شماره ۱ و ۲، تابستان ۱۳۸۵.
- فرویدیان، علی؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی شیوع اختلال استرس پس از سانحه و علائم آن در بازماندگان زلزله بم. *فصلنامه تازه‌های علوم شناختی*، سال هشتم، شماره ۳۱، پاییز ۱۳۸۵.
- قدیری، فاطمه؛ و همکاران (۱۳۸۵). نقائص کارکردهای اجرایی در بیماران اسکیزو-وسواسی. *فصلنامه تازه‌های علوم شناختی*، سال هشتم، شماره ۳۱، پاییز ۱۳۸۵.
- قدیمی مقدم، ملک‌محمد؛ و طباطبایی، فوزیه (۱۳۸۵). شیوع فرسودگی شغلی در بین معلمان و کارکنان سازمان آموزش و پرورش و رابطه آن با جنسیت، مدرک تحصیلی، مقطع شغلی، و موقعیت جغرافیایی. *فصلنامه پژوهشهای روان‌شناختی*، دوره نهم، شماره ۱ و ۲، تابستان ۱۳۸۵.
- قمرانی، امیر؛ و طباطبایی، سمانه (۱۳۸۵). بررسی رابطه عاشقانه زوجین ایرانی و رابطه آن با رضایت زناشویی و متغیرهای دموگرافیک. *فصلنامه تازه‌ها و پژوهشهای مشاوره*، جلد پنجم، شماره ۱۷، بهار ۱۳۸۵.
- غضنفری، فیروزه (۱۳۸۵). بهزیستی درونی از دیدگاه بین فرهنگی. *مجله روان‌شناسی*، سال دهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۵.
- فرهنگی، فرهنگ؛ و آقامحمدیان شهرباف، حمیدرضا (۱۳۸۵). تأثیر روان‌درمانگری گروهی با رویکرد تحلیل رفتار متقابل بر شیوه‌های رویارویی با استرس نوجوانان. *مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد*، دوره هفتم، شماره دوم، بهمن ۱۳۸۵.
- قربانی، علیرضا؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی وضعیت سبکهای هویت‌یابی و رابطه آن با سلامت عمومی و پایگاه اقتصادی-اجتماعی. *مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد*، دوره هفتم، شماره دوم، بهمن ۱۳۸۵.
- کجباف، محمدباقر؛ و همکاران (۱۳۸۵). هنجاریابی، پایایی، و روایی مقیاس خوش‌بینی و بررسی رابطه بین خوش‌بینی، خودتسلط-یابی، و افسردگی در شهر اصفهان. *فصلنامه مطالعات روان‌شناختی*، دوره دوم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- کریمی باغملک، آیت‌الله؛ و عبادی، غلامحسین (۱۳۸۵). بررسی تأثیر دو روش بازسازی شناختی و حساسیت‌زدایی منظم بر کاهش اضطراب ریاضی دانش‌آموزان دختر سال سوم راهنمایی استان خوزستان. *مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد*، دوره هفتم، شماره دوم، بهمن ۱۳۸۵.
- کمالی زارع، محمود؛ و همکاران (۱۳۸۵). نقش منابع اطلاعات خود-کارآمدی و ویژگیهای میانجی شخصی در خود-کارآمدی و عملکرد ریاضی. *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران*، سال سی و ششم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.
- کیمیایی، علی؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی و مقایسه تأثیر شناخت‌درمانگری بک با شناخت‌درمانگری تیزدل و تلفیق آن با نرمشهای یوگا در درمان افسردگی اساسی. *مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد*، دوره هفتم، شماره دوم، بهمن ۱۳۸۵.
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۵ الف، چاپ نهم). *روان‌شناسی نوجوانی، جوانی، و بزرگسالی*. تهران: انتشارات سمت.

لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۵ ب). خرد مینوی در روش‌شناسی علمی برای پژوهش‌های روان‌شناسی و علوم تربیتی در ایران. فصلنامه علوم انسانی-اجتماعی حوزه و دانشگاه. زمستان ۱۳۸۵.

لطف‌آبادی، حسین؛ و نوروزی، وحیده (۱۳۸۵). خرد مینوی، دانش عینی، و رشدیافتگی شخصیت علمی محقق به عنوان اساس نوآوری روانی-تربیتی. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی. شماره ۱۵، بهار ۱۳۸۵.

لطف‌آبادی، حسین (زیر چاپ). روش‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی و علوم تربیتی: نوآوری در ترکیب رویکردهای پژوهشی کمی و کیفی. تهران. تهران: انتشارات حوزه و دانشگاه.

لطیفیان، مرتضی؛ و البرزی، محبوبه (۱۳۸۵). بررسی نقش باورهای انگیزشی بر خلاقیت کودکان. مجله روان‌شناسی، سال دهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۵.

محرابی، حسینعلی؛ و همکاران (۱۳۸۴). بررسی اثربخشی گروه‌درمانی ساختاریافته و آموزش خانواده در کاهش عود بیماران وابسته به مواد شهر اصفهان. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۴.

محمدی، ایرج‌علی؛ و همکاران (۱۳۸۵). **Reliability and validity of the Persian translation of the Weinstein Noise Sensitivity Scale.** فصلنامه پژوهش‌های روان‌شناختی، دوره نهم، شماره ۱ و ۲، تابستان ۱۳۸۵.

مظاهری، اکرم؛ و همکاران (۱۳۸۵). تأثیر آموزش گروهی عزت نفس بر میزان سازگاری اجتماعی دانشجویان. مجله دانشور روان‌شناسی، سال سیزدهم، شماره ۱۶، اردیبهشت ۱۳۸۵.

معمدی، عبدالله (۱۳۸۴). نقش رویدادهای زندگی در سالمندی موفق. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۴.

مهدویان، علیرضا؛ و همکاران (۱۳۸۵). اثر توجه و علاقه به موضوع درسی بر حافظه آشکار و نهان دانشجویان. مجله روان‌شناسی، سال دهم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۵.

نجفی، محمود؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی رابطه کارآیی خانواده و دینداری با بحران هویت. مجله دانشور روان‌شناسی، سال سیزدهم، شماره ۱۶، اردیبهشت ۱۳۸۵.

نعامی، عبدالرضا؛ و شکرکن، حسین (۱۳۸۵). بررسی روابط ساده و چندگانه نگرش مذهبی، خوشبینی، و سبک‌های دلبستگی با رضایت زناشویی در دانشجویان مرد متأهل دانشگاه شهید چمران اهواز. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران (جندی-شاپور) اهواز، سال سیزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۵.

نوفرستی، اعظم؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی اثربخشی روش درمان کنترل هراس در درمان بیماران مبتلا به اختلال هراس با یا بدون گذر هراسی. مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد، دوره هفتم، شماره دوم، بهمن ۱۳۸۵.

هادیان، مینا؛ و همکاران (۱۳۸۵). بررسی عوامل مؤثر در رضامندی مراجعین از خدمات مشاوره‌ای. فصلنامه مطالعات روان‌شناختی. دوره دوم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان ۱۳۸۵.

یارمحمدیان، احمد (۱۳۸۵). رابطه ویژگی‌های شخصیتی با رفتار تیپ A با استفاده از آزمون شخصیت ایزنک. مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد، دوره هفتم، شماره دوم، بهمن ۱۳۸۵.

یوسفی مشهور، مریم؛ و سیف، علی اکبر (۱۳۸۵). نقش راهبردهای سازماندهی علامت گذاری، حاشیه نویسی، و خلاصه کردن بر یادگیری مطالب. فصلنامه تعلیم و تربیت، سال بیست و دوم، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۵.

یوسفی، جلال؛ و محمدی، محمدرضا (۱۳۸۵). استفاده از رویکرد نشر اطلاعات در برنامه های پیشگیری از اعتیاد در میان نوجوانان. مجله دانشور روانشناسی، سال سیزدهم، شماره ۱۶، اردیبهشت ۱۳۸۵.

Baltes, P. B., & Staudinger, U. M. (1996). Interactive minds in a life-span perspective: Prologue. In P. B. Baltes & U. M. Staudinger (Eds.), *Interactive minds: Life-span perspectives on the social foundation of cognition* (pp. 1-32). New York: Cambridge University Press.

Brannen, Julia. 2005. "Mixing Methods: The Entry of Qualitative and Quantitative Approaches into the Research Process." *International Journal of Social Research Methodology* 8:173-184.

Brewer, J., & Hunter, A. (1989). *Multimethod research: A synthesis of styles*. Newbury Park, CA: Sage.

Cresswell, J. W. (2005). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.

Gall, M. D.; Borg, W. R.; & Gall, P. G. (1996). *Educational research: An introduction*, 6th Edition. New York: Longman Publishers USA.

Gall, J.P.; Gall, M. D.; & Borg, W. (1999). *Applying educational research: A practical guide*. New York: Longman.

Giles, David C. (2002). *Advanced research methods in psychology*. Toronto: Routledge.

Maxwell, Nicholas (2004). *Is Science Neurotic?* London: Imperial College Press.

McHenry, Leemon (2006). Philosophical perspective. *Learning for democracy*. Vol. 2, October.

McNiven, Carl (2005). What critics are saying about "Is Science Neurotic?" *Journal of Consciousness Studies*, 12, No. 3.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: A sourcebook for new methods*. (2nd ed.). Thousand Oakes, CA: Sage.

Miller, Delbert C., & Salkind, Neil J. (2002). *Handbook of research design and social measurement* (6th ed.). London: Sage Publications.

Morse, J. M. (2004). Preparing and evaluating qualitative research proposals. In C. Seals; G. Gobo; J. F. Gubrium; & D. Silverman (Eds.): *Qualitative research practice*. Thousand Oakes, CA: Sage Publications.

Palmquist, M. E., Carley, K.M., and Dale, T.A. (1997). Two applications of automated text analysis: Analyzing literary and non-literary texts. In C. Roberts (Ed.), *Text Analysis for the Social Sciences: Methods for Drawing Statistical Inferences from Texts and Transcripts*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Resnick, L. B., Levine, J. M., & Teasley, S. D. (1991). *Perspectives on socially shared cognition*. Washington, DC: American Psychological Association.

Rogoff, B. (1990). Shared thinking and guided participation: Conclusions and speculations. In B. Rogoff (Ed.), *Apprenticeship in thinking: Cognitive development in social context* (pp. 189-210). New York: Oxford University Press.